

ΝΕΟΣ ΕΛΛΗΝΟΜΝΗΜΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΤΑΞΟΣΟΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΥΠΟ

ΣΠΥΡ. Π. ΛΑΜΠΡΟΥ

18

1924

ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΗ ΑΝΑΤΥΠΩΣΙΣ * 1969 * RÉIMPRESSION ANASTATIQUE

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ÉDITIONS

ΒΑΣ. Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ

BAS. N. GRÉGORIADES

Ε.γ.Δ.ΟΣ.π.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2000

Η ΕΛΛΑΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ¹

Ἡ ἐπὶ ἓνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα ἐπεκτεινομένη περίοδος ἡ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τοῦ Ἀλαρίχου καὶ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Ἰουστινιανοῦ δὲν ἦτο γόνιμος γεγονότων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' οὐχ ἦτον τὰ συμβάντα ἐν αὐτῇ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ ἐπιταχύνωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν παρακμὴν τοῦ ἀρχαίου βίου. Μόλις ἡ χώρα εἶχεν ἀρχίσει ἀνορθομένη ἐκ τῶν δηώσεων τῶν Γότθων, ὧν ἐπὶ μακρὸν ἐπειράθη, καὶ ἀμέσως ἔπειτα οἱ Βανδῆλοι, οἵτινες εἶχον ἐγκατασταθῆ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἐν τῇ Ἀφρικῇ, ἐδήλωσαν τὰς δυτικὰς καὶ τὰς νοτιοδυτικὰς παραλλὰς τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς Ἡπείρου μέχρι τοῦ Τυνάρου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην περίστασιν ἢ εἰς τὸ κοινὸν τῶν Ἐλευθερολακῶνων ἀνήκουσι Καινὴ πόλις ἐπέδειξε τοιοῦτον σπαρτιατικὸν πνεῦμα, ὥστε ὁ βασιλεὺς τῶν Βανδῆλων Γενσέρικος ἠναγκάσθη ν' ἀποσυρθῆ μετ' ἀξίων λόγου ἀπωλειῶν. Ἐξεδ κήθη δὲ λαφυραγωγῆσας τὴν Ζάκυνθον καὶ βυθίσας εἰς τὸ Ἴόνιον πέλαγος τὰ ἠκρωτηριασμένα σώματα πεντακοσίων κατοίκων τῆς ὄρειας νήσου². Τὴν δὲ Νικόπολιν ἐκράτησαν οἱ Βανδῆλοι ὀμηρεύουσαν μέχρι τῆς συνομολογήσεως εἰρήνης μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ Βυζαντίου, ὅτε καὶ ἔπαυσαν αἱ ἐπιδρομαὶ αὐτῶν. Μετὰ δὲ ἑπτὰ ἔτη, τῷ 482, οἱ Ὀστρογότθοι ὑπὸ τὸν Θεοδώριχον ἠρῆμωσαν τὴν Λάρισαν καὶ τὸ πλούσιον θεσσαλικὸν πεδῖον. Τῷ 517 σοβαρώτεροι διὰ τὴν μόνιμον αὐτοῦ ἐχθρὰν πολέμοι ἐνεφανίσθησαν τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἦσαν δὲ οὗτοι οἱ Βούλγαροι, οἵτινες εἶχον ἤδη ἐπὶ τοσοῦτον συγχύσει τοὺς διευθύνοντας τὰ κοινὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὥστε εἶχον ὀχυρώσει τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ταύτης. Εἶνε δὲ πιθανὸν ὅτι κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον ἀνεκτίσθησαν τὰ τεῖχη τῶν Μεγάρων. Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην αὐτῶν ἐκείνην ἐπιδρομὴν οἱ Βούλγαροι μόνον μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῶν νοτίων τῆς Ἡπείρου προέ-

1. Ἐδημοσιεύθη εἰς δύο μέρη ἐν τῇ Westminster Review τόμ. 160, κατὰ Ἰανουάριον 1904 σ. 66 κ. ε. καὶ Μάρτιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους σ. 804 κ. ε.

2. Προκοπίου De bello Vaud, 1. κεφ. 23.

χώρησαν εἰσβαλλόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' ἀπήγαγον πολλοὺς αἰχμαλώτους, καὶ πρὸς ἐπαύξεισιν τῶν δεινῶν τῶν Ἑλλήνων σι-
σμός ἐξ ἐκείνων οἵτινες συχνὰ διασείουσι τὴν χώραν αὐτῶν ἡρει-
πίωσε τὴν Κόρινθον.

Ὁ ὀριστικὸς χωρισμὸς τῆς ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς
δυτικῆς συνετέλεσεν εἰς τὸν ταυτισμὸν τῶν συμφερόντων τῶν Ἑλ-
λήνων μετὰ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Ἀνατολῆς, εἰς τὴν ἐξελληνισμὸν
τῆς γλώσσης τῆς αὐτῆς καὶ εἰς τὴν ἐνθάρρυνσιν τοῦ ἑλληνικοῦ
ἔθνους. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων
ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ σημασία τῆς αὐτοκρατορικῆς
πόλεως ἠϋξήσεν ὁσημέραι μᾶλλον ἐπιζημία τῆς ἀρχαίας ἐστίας τῶν
Ἑλλήνων καὶ ἡ Ἑλλάς ἀπέβη ὁσημέραι μᾶλλον ἐπαρχιακῆ. Ἄλλὰ
γίνεται ὑπερβολικὴ ἡ ἔκφρασις τοῦ Φίνλαϋ, καθ' ἣν κατὰ τοὺς
ὀκτώ ἐκείνους αἰῶνας «οὐδὲ εἰς Ἀθηναῖος πολίτης ἔτυχε θέσεως
τιμητικῆς ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς αὐτοκρατορίας.» Εἰς τὰς Ἀθήνας
ἀνήκει, ἂν οὐχὶ ἄλλο, ἡ τιμὴ, ὅτι ὑπῆρξαν ἡ γενέταρα τῆς Εὐδο-
κίας, τῆς συζύγου τοῦ Θεοδοσίου Β', οὗ ἐκείνη οὐκ ἀπιθάνως
προεκάλεσε τὰς χάριν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εὐεργητικὰς οικονομικὰς
διατάξεις, οἷα ἡ ἐν ἔτει 435 κατὰ τὰ δύο τρίτα ἐλάττωσις τοῦ φό-
ρου τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. [Ἀμφιβόλου δὲ πίστεως εἶνε ἡ
παράδοσις, καθ' ἣν] λέγεται κτίσασα ἐν τῇ πατρῷ πόλει δώδεκα
ἐκκλησίας, ἐν αἷς καὶ ἡ κομπῆ μικρὰ Καπνικαρέα, τὸ χαρακτηρι-
στικὸν τοῦτο καὶ ἐπιφανὲς κτίριον τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθηναίων,
[οὐδὲ δυνάμεθα], κατὰ τὴν εἰς τοιαύτην κτίσιν ἀναφερομένην ἐπι-
γραφὴν [τὴν γραφεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐπιτρόπων] ἐντὸς τοῦ ναυδρίου
τούτου, [ὅπερ εἶνε πολὺ μᾶλλον οἰκοδόμημα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος],
καὶ τὴν τελευταίως ἀνασκαφεῖσαν βασιλικὴν τοῦ μαρτυρήσαντος
Ἀθηναίου ἐπισκόπου Λεωνίδου παρὰ τὸν Ἰλισσὸν (πρβλ. Γ. Σωτη-
ρίου «Παλαιὰ χριστιανικὴ Βασιλικὴ Ἰλισσοῦ»)¹. Ἡ Εὐδοκία, οὕσα
θυγάτηρ Ἀθηναίου φιλοσόφου, τοῦ Λεοντίου, καὶ περιλάλητος διὰ τε
τὸ κάλλος καὶ τὴν παιδείαν, εἶχε μεταβῆ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν,
ὅπως ὑποβάλλῃ ἔφασιν κατ' ἀδίκου ἀποφάσεως, ἣτις τοὺς μὲν
ἀδελφοὺς αὐτῆς εἶχε καταστήσει πλουσίους, ἑαυτὴν δὲ σχεδὸν τελείως
ἔπορον. Καὶ ἀπώλεσε μὲν τὴν δίκην, ἀλλ' ἐκέρδησε τὴν εὐνοίαν

1. Κατὰ προσθήκην τοῦ Miller σταλείωσαν ἡμῖν μετὰ τὴν ἐκδόσιν τοῦ
ἔργου αὐτοῦ *Essays on the Latin orient*.

τῆς Πουλχερίας, τῆς δεσποτικῆς ἀδελφῆς τοῦ Θεοδοσίου καὶ διορίσθη *ζωστή*, ἤτοι κυρία ἐπὶ τῶν τιμῶν αὐτῆς. Τὸ δὲ ἀξίωμα τοῦτο ἐπωφελήθη ἄριστα, προσβίβκυσε τὴν καρδίαν τοῦ νεαροῦ αὐτοκράτορος, ὅστις ἦτο κατὰ ἑπτὰ ἔτη νεώτερος αὐτῆς καὶ πολὺ ἀπειρότερος τῶν κατὰ τὸν κόσμον ἢ αὐτῆ, καὶ δὲν ἐδυσκολεύθη νὰ προσέλθῃ ἀπὸ τῆς εἰδωλολατρίας εἰς τὸν χριστιανισμόν, βαπτισομένη εἰς Εὐδοκίαν ἀντὶ Ἀθηναίου. Καὶ ἐπέδειξε μὲν τὸ χριστιανικὸν αὐτῆς ἔλεος διὰ τῆς συγχωρήσεως καὶ προαγωγῆς τῶν ἀδελφῶν ἐπωφελήθη δὲ τὴν παιδευσιν αὐτῆς, ὅπως μεταφράσῃ εἰς ἑλληνικοὺς στίχους μέρος τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης· ἀλλὰ κατηγορήθη ὡς φιλόδοξος καὶ ἄπιστος πρὸς τὸν σύζυγον. Τὴν δὲ κατηγορίαν περὶ συζυγικῆς ἀπιστίας ἐφάνη ἐπιβεβαιοῦσα ἡ τύχη θαυμασίου μήλου δωρηθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος εἰς τὴν σύζυγον, ὅπερ αὐτὴ πάλιν ἀπέστειλεν εἰς τὸν ἔραστήν, ὅστις βλακωδῶς ἐποποθέτησέν αὐτὸ ἐπὶ τῆς τραπέζης τοῦ αὐτοκράτορος. Ἀπέθανε δ' ἡ Εὐδοκία ἐξόριστος ἐν Ἱεροσολύμοις, παρασχοῦσα ἐκκλησιαστικὸν παράδειγμα τῆς μεταβολῆς τῶν ἀνθρωπίνων τυχῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ χρόνῳ τῆς δυνάμεως αὐτῆς ἡ Εὐδοκία δὲν ἠδυνήθη, ἴσως δ' οὐδὲ ἠθέλησε, νὰ παρακωλύσῃ, τὸν ὑπὸ τοῦ συζύγου διωγμὸν τῆς θρησκείας, ἣν εἶχεν ἀπομόσει. Καὶ δὲν ἐξετελέσθησαν μὲν πάντοτε αἱ εἰς τὰς ἐπαρχιακὰς ἀρχὰς δοθεῖσαι διαταγαὶ τοῦ Θεοδοσίου περὶ καταστροφῆς τῶν ναῶν ἢ περὶ τῆς ἀφιερώσεως αὐτῶν εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν. Ἀλλ' αἱ ζωγραφίαι τοῦ Πολυγνώτου, ὡς εἶχεν ἴδει ὁ Πausanias ἐν τῇ Ποικίλῃ Στοᾷ τῶν Ἀθηναίων, ἐξηγήσαν τὴν πλεονεξίαν ἀνθυπάτου τινός, καὶ ἡ χρυσελεφαντίνη Ἀθηναῖα τοῦ Φειδίου ἀφηρέθη ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνος διὰ παντός. ¹ Ὁ ναὸς τοῦ Διὸς ἐν Ὀλυμπίᾳ κατερρίφθη ὑπὸ σεισμοῦ, τὸ Ἀσκληπιεῖον κατὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἀκροπόλεως κατεσκάφη, καὶ οἱ θεοὶ τῶν ἐθνικῶν ἐταυτίσθησαν κατὰ μικρὸν μετὰ τῶν χριστιανικῶν ἁγίων, μεθ' ὧν καὶ συνεχωνεύθησαν τέλος. Οὕτως ὁ Ἥλιος μεταβλήθη εἰς τὸν Ἥλιαν, οὗ ναῖδρα βλέπομεν ἐν κορυφαῖς ὄρεων ἀπανταχοῦ τῆς

1. Ὁ Hertzberg [Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος κατὰ μεταφρ. Π. Καρολίδου τομ. 3 σελ. 526] φρονεῖ, ὅτι τὸ ἀφαιρεθὲν ἀγαλμα ὑπῆρξεν ἡ χάλκη Πρόμαχος Ἀθηναῖα τοῦ Φειδίου. Ἀλλ' ἡ γνώμη τοῦ Γρηγοροβίου [Ἱστορία τῆς Πόλεως τῶν Ἀθηναίων I, 49], ἣν ἀπεδέχθημεν ἐν τῷ κειμένῳ φαίνεται πιθανωτέρα.

Ἑλλάδος, ὁ θεὸς τοῦ οἴνου Διόνυσος μεταμορφώθη εἰς τὸν ἅγιον Διονύσιον καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις ναοὶ τοῦ Θεσέως καὶ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἀφιερώθησαν εἰς τὸν ἅγιον Γεώργιον καὶ τὸν ἅγιον Ἰωάννην. Δι' ἐπι δὲ καταπληκτικῶς μεταμορφώσεως ὁ Πορθενὼν καθιερώθη εἰς ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου τὸν ἕκτον αἰῶνα, καὶ ἔθεωρεῖτο ἕκτοτε ἢ μητρόπολις τῶν Ἀθηνῶν. Αἰσθητὴ δὲ εἶνε ἡ πρόοδος τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐκ τῶν ἀναγραφῶν Ἑλλήνων ἐπισκόπων παραστάντων ἐν ταῖς συνόδοις τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Χαλκηδόνος· τὴν δὲ σημασίαν τῆς Κορίνθου ὡς ἕδρας τοῦ μητροπολίτου τῆς Ἀχαΐας δεικνύει ἡ σύνοδος ἢ ἐν ταύτῃ τῇ πόλει συγκροτηθεῖσα τῷ 419 χάριν διαρρυθμίσεως ζητήματός τινος ἐκκλησιαστικοῦ. Ἀλλὰ παρὰ τὸν πολιτικὸν χωρισμὸν ἀπὸ τῆς Ῥώμης βλέπομεν τὴν Ἑλλάδα ἀναφερομένην εἰς τὸν κάπαγ, ὡς ἄκις προσκαλοῦντο σοβαρὰ θεολογικὰ ζητήματα. Κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην ὁ ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης ἔθεωρεῖτο ὡς ὁ ἐπίσημος ἀρχηγὸς ἰκασῶν τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, καὶ ὅτε οὗτος ἐφάνη εἰς τοὺς ὀρθόδοξους Ἡπειρώτας ἐμπεσὼν εἰς δόγματα αἰρετικά, οὔτοι ὑπέβαλον τὴν προσχώρησιν αὐτῶν εἰς τὴν Ῥώμην.

Ὁ Θεοδόσιος Β' δὲν ἠρκέσθη εἰς τὴν καταστροφὴν ναῶν, ἀλλ' ἐπεδίωξε καὶ τὴν ὀριστικὴν κατάλυσιν λειψάνων κοινοτικῶν ἐλευθεριῶν, ὧν εἶχε φεισθῆ ὁ Κωνσταντῖνος. Καὶ δὴ καθ' ὃν τρόπον εἶχε καταστήσει τὸν νόμον ἐνιαῖον διὰ τοῦ κώδικος αὐτοῦ, κατέλυσε τὸ λυκούργειον κολλίτευμα ἐν Σπάρτῃ καὶ τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν. Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ οἱ θεσμοὶ συνήθως ἐν χώραις συντηρητικαῖς ἐπιζῶσι καὶ μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς πρακτικῆς αὐτῶν χρησιμότητος, δὲν ἐκπλησσόμεθα εὐρίσκοντες καὶ κατ' αὐτὸ ἀκόμη τὸ ἔτος 485 τὸ ὄνομα ἐπωνύμου ἀρχόντος. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν ἐξηκολούθησεν ὑφιστάμενον καὶ ἀγωνιζόμενον τὸν ἀπεγνωσμένον πλέον ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἀρχαίας θρησκείας μεθ' ὄλου τοῦ ζήλου τῆς νεοπλατωνικῆς φιλοσοφίας. Τὰ προτερήματα τῆς σχολῆς ταύτης καὶ ἡ φιλοπατρία πλουσίων Ἀθηναίων, οἷος ὁ Θεαγένης, ὁ ἕτερος τῶν δύο τελευταίων ἀρχόντων, γνωστὸς ὡς ὁ πλουσιώτατος τῶν Ἑλλήνων ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις, συνετέλεσαν εἰς τὴν καύσιν τῶν αυτοκρατορικῶν χορηγιῶν, καὶ ἡ πικρὴ γλῶσσα τοῦ Συνεσίτου ἠδύνατο ἀκόμη νὰ κακίσῃ τὸν τρόπον μεθ' οὗ ὅσοι εἶχον σκουδάσει ἐν Ἀθήναις ἐφέροντο πάντοτε καὶ κατόπιν ἀναστρέφονται δὲ ἐν ἡμῖν, ἔγραφεν ὁ φιλόσοφος, ὡσπερ ἐν

ἡμόνοις ἡμίθεοι·¹ Ἄλλὰ τὸ Πανεπιστήμιον ὑπέστη βαρὺ τραῦμα, ὅτε τῷ 425 ὁ Θεοδοσίος ἠΰξησε καὶ ἐπλούτησε τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ πολλῶν νέων καθηγητικῶν ἐδρῶν. Ὁ ὑπ' αὐτοῦ διορισμὸς δεκαπέντε καθηγητῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας παρέσχεν εἰς τὴν γλώσσαν ταύτην ἐπίσημον θέσιν ἐν πόλει, ἣτις μέχρις ἐκείνου τοῦ χρόνου εἶχεν ὑπάρξει κυρίως λατινική, ἀλλὰ καὶ ἀπεσπάσατο τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν ἀνδρῶν οἷος ὁ Ἰακώβος, ὁ περιώνυμος ἰατρός τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ μεγάλου, ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἣτις οὕτως εἰλκυσεν δίκην μαγνήτον τοὺς ἐποφθαλμιῶντας προαγωγὴν ἐπαρχιώτας ἀπαρράλλακτως ὡς ἐπιδρῶσιν οἱ Παρίσιοι ἐπὶ τὴν λοιπὴν Γαλλίαν. Ὁ τελευταῖος μέγας ἀνὴρ τοῦ ἀθηναϊκοῦ Πανεπιστημίου, ὁ Πρόκλος, οὐ τὰ ὑπομνήματα εἰς Πλάτωνα σώζονται μέχρι τῆς σήμερον, ἐπεβάλετο νάποδείξῃ διὰ τῆς ἀγνότητος τοῦ ἰδίου βίου καὶ τοῦ μυστικισμοῦ τῶν διδασκαλιῶν αὐτοῦ, ὅτι ὁ ἔθνικὸς ἔδύνατο νὰ εἶνε οὐχὶ ὀλιγώτερον ἠθικὸς καὶ διανοητικὸς τοῦ Χριστιανοῦ. Οἱ δὲ ἀρχαῖοι θεοὶ οἱ ἀπὸ τῶν θρόνων αὐτῶν καθήρημένοι ἐφαίνοντο εὐνοοῦντες τὸν τελευταῖον αὐτῶν συνήγορον Διὸς, ὅτε τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς² ἀφηρέθη ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως, ἐπεφάνη ἡ θεὰ εἰς τὸν φιλόσοφον ἐν ὄνειρῳ καὶ ἀνεκοίνωσεν εἰς αὐτόν, ὅτι ἔμελλε τοῦ λοιποῦ νὰ ἐνδιατρῖβῃ ἐν τῇ οἰκίᾳ αὐτοῦ. Ὁ δὲ περιώνυμος Λατῖνος ποιητῆς καὶ φιλόσοφος Βοήθιος, οὗ ἡ συγγραφὴ Περί παραμυθίας τῆς φιλοσοφίας (*De consolatione philosophiae*) μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Ἀλφρέδου, πιστεύεται, ὅτι ἔσπουδασεν ἐν Ἀθήναις ἐν ταῖς τελευταῖαις ἡμέραις τοῦ Πρόκλου, καὶ ἐν προτέρῳ χρόνῳ, τὸν πέμπτον αἰῶνα ἢ θελκτικῆ Ὑπατία, ἣν ἀπηθανάτισεν ὁ Ἄγγλος Kingsley διὰ τῆς φερωνύμου μυθιστορίας αὐτοῦ, δύνανται νὰ ταχθῇ εἰς τὰς γυναῖκας, αἵτινες ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἐπεζήτουν ἀνωτέραν παιδείυσιν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐμάλασσον διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν τὰ τραχέα ἤθη τῶν ἀρρένων σπουδαστῶν. Ἄλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πρόκλου ὁ ὑπὲρ τῆς πολυθείας ἀγὼν καὶ ἡ εὐημερία τοῦ Πανεπιστημίου κατήκμασαν ἔτι μᾶλλον. Οἱ εὐφυσεῖς νεαροὶ Ἕλληνες συνείδον, ὅτι δὲν ὑπῆρχε

1. [Συνοείου ἐπιστολὴ ΝΑ Migne τὸμ. 66. σ. 1381].

2. [Ἀβέβαιον ἂν τὸ χρυσελεφάντινον τῆς Παρθένου ἢ τὸ χαλκοῦν τῆς Προμάχου.. ἴδε ἀνωτέρῳ].

πλέον στάδιον δι' ἔθνικους, καὶ αὐτὸς ὁ πλούσιος εὐεργέτης τῶν Ἀθηνῶν Θεαγένης εἶχεν ἐπιστρέψει εἰς τὸν χριστιανισμόν. Ὁ Ἰουστινιανὸς τότε κατέβαλεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τὸ τελευταῖον κληῖμα τῷ 529, ψηφίσας, ὅπως μηδεὶς διδάσκη φιλοσοφίαν ἐν Ἀθήναις καὶ δημεύσας τὰ κτήματα τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν πλατωνικὴν σχολήν. Ἑπτὰ φιλόσοφοι, ὧν ὁ ἐπιφανέστατος ἦτο ὁ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους Σιμπλίκιος, ἀπεφάσισαν νὰ εὐρωσιν ὑπὸ τὴν δεσποτικὴν εὐνοίαν τοῦ βασιλέως τῶν Περσῶν Χοσρόου τὴν ἐλευθερίαν ἐκείνην τοῦ λόγου ἣν ἀπηγόρευσεν εἰς αὐτοὺς ὁ Ἰουστινιανός. Μακρόθεν ἐπίστευσαν, ὅτι ὁ βάρβαρος μονάρχης εἶχε πραγματώσει τὸ ἰδεῶδες τοῦ Πλάτωνος, καὶ ὅτι ἦτο φιλόσοφος καθήμενος ἐπὶ τοῦ θρόνου· ἀλλ' ἅμα τῇ μεταβάσει αὐτῶν εἰς τὴν αὐτὴν αὐτοῦ κατέλαβεν αὐτοὺς ἀπογοήτευσίς. Νοσταλγοῦντες καὶ μὲ τὴν καρδίαν τετραμένην παρεκάλεσαν τὸν νέον πρῶτα τὴν νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ δὲ Χοσρόης, ὅστις τότε διεπραγματεύετο συνθήκην εἰρήνης μετὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ἔγραψεν εἰς αὐτὴν ὅρον ἐπιτρέποντα εἰς τοὺς ἀτυχεῖς ἑπτὰ φιλοσόφους· «εἰς τὰ σφέτερα ἦθη κατιόντας βιοτεύειν ἀδεῶς τὸ λοιπὸν ἐφ' ἑαυτοῖς, οὐδὲν ὀκιοῦν πέρα τῶν δοκούντων φρονεῖν ἢ μεταβάλλειν τὴν πατρίαν δόξαν ἀναγκαζομένους», οὕτω δ' ὁ Σιμπλίκιος κατώρθωσεν ἰδιωτεύων ἀφανῶς νὰ συγγράψῃ τὰ ὑπομνήματα ἐκείνα εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, τὰ ἀκόμη καὶ τὴν σήμερον μελετώμενα ὑπὸ τῶν θαυμαστῶν τοῦ Σταγειρίτου ¹. Οὕτως ἐξέλιπε τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετ' αὐτοῦ συνεξηφανίσθη ἡ εἰδωλολατρεία ἐκ τῆς Ἑλλάδος πλὴν ἢ ὅπου ἐπὶ τῶν ὄρεων τῆς Λακωνικῆς ἐξηκολούθησε φυτοζωοῦσα μέχρι τοῦ ἐνάτου αἰῶνος μεσοῦντος. Ἐκτοτε δὲ διὰ τοῦ ἀρχαίου ὀνόματος Ἑλληνας ἤρχισαν καλούμενοι οἱ ὀλίγοι ἔτι ἐμμένοντες εἰς τὴν ἀρχαίαν θρησκείαν, οὕτως ὥστε ὁ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος ² γράφων τὸν δέκατον αἰῶνα, ὀνομάζει τοὺς οἰκοῦντας ἐν Πελοποννήσῳ Γραικοὺς, ἐπειδὴ καλῶν αὐτοῦς Ἑλληνας ἠθέληεν χαρακτηρίσει αὐτοὺς ὡς ἔτι ἔθνικους. Ἄπαντες δ' οἱ ὑπήκοοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ ὀνομάζοντο συλλήβδην Ῥωμαῖοι καὶ οἱ οἰκοῦντες τὴν Ἑλλάδα διεκρίθησαν κατὰ μικρὸν διὰ τοῦ ὀνόματος Ἑλλαδικοί.

1. Ἀγαθίας II κεφ. 30, 31.

2. III 217 (ἐκδ. Βόννης)

Πρὸς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ συνδέεται ἡ κατάλυσις τοῦ ἀρχαίου βίου καὶ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις. Διέλυσε τὰς ἐπαρχιακὰς ἐπιχωρίους φρουράς, ὧν ἐποιησάμεθα μνημῆν ἰκανὰς φορὰς καὶ αἰτινες μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου ἐξησφάλιζον τὸ στενὸν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἀλλὰ διὰ τῆς τοιαύτης φρουρήσεως δὲν κατορθώθη ἡ ἄμυνα ἀπὸ τῶν Οὐννων καὶ τῶν Σλάβων, οἵτινες ἐπέδραμον τὴν Ἑλλάδα τῷ 539, καὶ καθ' ἡ οἱ Πέρσαι ἐν τῇ ἀρχαιότητι, διαβάντες τὴν Ἀνόπαιαν, εἰσώρμησαν εἰς τὰς τάξεις τῆς οὐραγίας τῶν ἀμυντόρων τοῦ στενοῦ. Αἱ δηώσεις τῶν βαρβάρων ἐκείνων, οἵτινες ἠρήμωσαν τὴν συνεχῆ Ἑλλάδα καὶ προεχώρησαν μέχρις αὐτοῦ τοῦ Ἴσθμου ἤγαγον τὸν Ἰουστινιανὸν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῶν τειχῶν τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου, ἔταξε τακτικὴν δύναμιν δημοσίων ἀνδρῶν, διατηρουμένων ἐκ τῶν προσόδων τῆς Ἑλλάδος. Ἀνέκτησε δὲ καὶ τὸν Ἴσθμόν, καὶ κατέστησε δυνατὴν τὴν διὰ τῶν ἰδίων δυνάμεων ἄμυναν σπουδαίων πόλεων, οἷαι ἡ Λάρισα, ἡ Φάρσαλος, ἡ Κόρινθος, αἱ Θῆβαι καὶ αἱ Ἀθῆναι μετὰ τῆς Ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ τὰ στρατιωτικὰ ταῦτα μέτρα συνεπήγαγον μεγάλας δαπάνας, ἃς ὁ Ἰουστινιανὸς ἀντεμετώπισε δημεύσας τὰς περιουσίας τῶν πόλεων. Ἀποτέλεσμα δὲ τοῦ μέτρου τούτου ὑπῆρξε τὸ νὰ στερηθῶσιν οἱ κοινοτικοὶ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν πρὸς ζωάρκειαν πόρων, νὰ παύσωσιν αἱ χορηγίαι τῶν πόλεων εἰς θέατρα καὶ ἄλλας διασκεδάσεις καὶ τὸ νὰ ποβῶσι δυσχερέσταται αἱ ἐπισκευαὶ δημοσίων κτιρίων καὶ ἡ διατήρησις τῶν ὁδῶν, αἵτινες ἦσαν εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἀναγκαῖαι ἐν χώρᾳ ἐχούσῃ τὴν γεωγραφικὴν διαμόρφωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς βίος κέντρον εἶχε τὴν πόλιν, ἡ Ἑλλὰς οὐδέποτε ἠδυνήθη ν' ἀνορθωθῆ ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατενεχθέντος κλήγματος ἐκείνου. Ἀλλ' εὐτυχῶς ἡ ἐκκλησία ἦτο πλέον ἐπαρκῶς ὀργανωμένη, ὥστε νὰ ἀντικαταστήσῃ τὴν πόλιν, καὶ ἔκτοτε ἡ ἐκκλησία ἀπέβη ὁ θεματοφύλαξ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, τὸ κυριώτατον ἔρεισμα καθ' ἕκαστον τῶν κατόπιν αἰώνων τῆς ἐθνικῆς ὑπάρξεως. Ἀλλὰ καὶ ἄλλην ἀπώλειαν ὑπέστη ἡ Ἑλλὰς, τὴν τῶν μνημείων τῶν ἀπαχθέντων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν τῆς μεγάλης πυρκαϊᾶς τῆς προξενηθείσης ὑπὸ τῆς στάσεως τοῦ Νίκα. Ἡ νέα ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Σοφίας, ἣν ἔκτισεν ὁ Ἰουστινιανὸς ἐκ τῆς τέφρας τῆς πυρποληθείσης, ἐκοσμήθη διὰ τε κίωνων ἀπαχθέντων ἐξ Ἀθηνῶν καὶ διὰ μαρμάρων ληφθέντων

των ἐκ τῶν ἑλληνικῶν λατομείων, οἷτω δὲ καὶ πάλιν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ ἁγίου Ἱερωνύμου ἄλλαι πόλεις ἀπεγυμνώθησαν, ὅπως περιενδύσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Σεισμοὶ κατασεΐσαντες τὰς Πάτρας, τὴν Κόρινθον καὶ τὴν Ναύπακτον συνεπλήρωσαν τὴν καταστροφὴν πολλῶν ἀξιολόγων μνημείων, καὶ πανόλης, σαρώσασα τὴν χώραν. ἀνέμνητε τὰ δεινὰ ἐκεῖνα, ὧν ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Λουκρήτιος κατέλιπον εἰς ἡμᾶς συγκινητικὴν περιγραφὴν ἐν ταῖς ἐκθέσεσιν αὐτῶν περὶ τοῦ λοιμοῦ ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Περικλέους. Ὁ βασιλεὺς τῶν Ὀστρογότθων Τωίλας μετὰ διπλὴν ἄλωσιν τῆς Ῥώμης ἔπεμψε στόλον, ἵνα καταλάβῃ τὴν Κερκυραν καὶ τὴν ἀπέναντι παραλίαν τῆς Κερκύρας, ἐδήλωσε τὴν Νικόπολιν καὶ τὸ ἀρχαῖον ἱερὸν τῆς Δωδώνης: Ἔνεκα τούτων καὶ ἄλλων ὁμοίων ἐπιδρομῶν οἱ Κερκυραῖοι ἐγκατέλιπον τέλος τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ἄστυ καὶ κατέφυγον εἰς τὸ νῦν φρούριον, ὅπερ ἔπειτα τὸν δέκατον αἰῶνα ἔνεκα τοῦ δικορύφου αὐτοῦ ἔλαβε τὸ ὄνομα Κορυφοὶ ἀντὶ τοῦ τῆς Κερκύρας. Ὀλίγα δὲ ἔτη κατόπιν οἱ Βούλγαροι ἐπεχείρησαν νέαν ἐπιδρομὴν, καταβάντες μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν, ὅπου ἐπέσχον αὐτοὺς τὰ νέα τεῖχη. Διὰ βραχέων, ἡ φιλόδοξος ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, αἱ ἐπιήρπει τῆς φύσεως καὶ τὸ αὔξον θράσος τῶν βαρβάρων συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὴν περίοδον ἐκείνην ὀλεθρίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἄλλ' οὐχ' ἦττον ὁ αὐτοκράτωρ παρέσχεν εἰς τὴν χώραν ἐπιφανῆ εὐεργεσίαν. Καὶ δὴ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς μεταξοσκωλήκων ἔδωκεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ καθ' ἅπαντα τὸν χριστιανικὸν κόσμον μονοπώλιον βιομηχανίας ἀξιολόγου, ἣτις ἐξηκολούθησεν ὑφισταμένη ἀδιαπτώτως μέχρι τῆς μετὰ εἰς αἰῶνας ἐπιδρομῆς τῶν Νορμανδῶν.

Ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀποβίνει ἴσως σκοτεινὴ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ ὁ ἱστορικὸς ὀφείλει νάρκεσθῆ περιουσιλέγων ἐκ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων τὰς σποραδικὰς ἐκείνας μνείας τῆς ἡμελημένης πατρῷου γῆς τῶν Ἑλλήνων τὰς εὐρισκομένας παρὰ τοῖς χρονογράφοις ἐκείνοις ἀυλικῶν σκανδάλων. Τὸ δ' ἐπιφανέστερον γεγονός τῆς περιόδου ἐκείνης εἶνε ἡ ἐπανάληψις τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν τῶν Ἰουστινιανείων χρόνων. Πράγματι μανθάνομεν, ὅτι τῷ 578 ἢ τῷ 581 στρατὸς ἑκατὸν χιλιάδων Σλάβων ἠρῆμωσε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Θεσσαλίαν¹. Τῷ δὲ 589 ἐπὶ τοῦ

1' *Μενάνδρου* ἐν *Hist. gr. Min.* II. 98 «κεραϊζομένης τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Σκλαβηνῶν». *Γεωργίου Ἐπίστου* VI 30.

αὐτοκράτορος Μαυρικίου εἰ Ἄβαροι κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγ-
 χρόνου Εὐαγρίου «καὶ τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ ἑτέρας τε πόλεις καὶ
 φρούρια ἐξεπολιόρκησαν καὶ ἠνδραποδίσαντο ἀπολλύντες ἅπαντα»¹
 Τὸ χωρίον τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς περιλάλητον συζήτησιν. Ἰς
 ὑπῆρξε χρόνος καθ' ὃν συνετίραξεν οὐ μόνον τοὺς λογίους, ἀλλὰ
 καὶ τοὺς διπλωμάτας. Καὶ δὴ τῷ 1830 ὁ Γερμανὸς καθηγητὴς
 Φαλλμεράγερ ἐξέδωκε τὸν πρῶτον τόμον *Ἱστορίας τῆς Χερσονήσου*
Μορέως κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, ἐν ἣ ἐξέθηκε τὴν παράδοξον
 θεωρίαν, ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς νέας Ἑλλάδος «οὐδὲ σταγόνα γησίου
 ἑλληνικοῦ αἵματος ἔχουσιν εἰς τὰς φλέβας αὐτῶν». «Ἡ ἑλληνικὴ
 φυλὴ ἐν Εὐρώπῃ ἐξερριζώθη, ἔγραφεν ὁ Φαλλμεράγερ. Διπλοῦν
 στρώμα γῆς ἐκ τῶν ἑραιπίων καὶ τῆς σηπεδῶνος δύο νέων καὶ δια-
 κειμένων ἀπ' ἀλλήλων ἀνθρωπίνων φύλων καλύπτει τοὺς τάφους
 τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου λαοῦ. Θύελλα τῶν σπανίως ἐκραγισῶν ἐν τῇ
 ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ διεσπείρε νέαν φυλὴν, συνδεομένην πρὸς τὴν με-
 γάλην σλαβικὴν οἰκογένειαν, ἀνά σύμπασαν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς
 χερσονήσου τοῦ Αἴμου ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως μέχρι τῶν ἐνδοτάτων
 μυχῶν τῆς Πελοποννήσου. Ἐπατα δὲ δευτέρα, ἴσως οὐχ ἦττον
 σπουδαία ἢ μετανάστασις τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ συνε-
 πλήρωσε τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς»². Ἡ πρώτη τῶν δύο τούτων
 ἕξων ἐγκαταστάσεων ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ἢ τῶν Σλάβων καὶ τῶν
 Ἀβάρων, ὑπετίθετο ὑπὸ τοῦ Φαλλμεράγερ συμβᾶσα ὡς ἐπακό-
 λουθον τῆς ἀνωτέρω μνημονευθείσης ἐπιδρομῆς τοῦ 589, καὶ ἡ
 εἰκασία αὐτοῦ ἔτυχεν εὐλογοφανοῦς ἐπικυρώσεως ὑπὸ μεσαιωνικοῦ
 τινος μνημείου. Ἀληθῶς ὁ πατριάρχης Νικόλαος, γράφων περὶ τὰ
 τέλη τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Α' Κο-
 μνηνόν, ποιεῖται μνείαν τῆς ἐν ἔτει 807 ἀπὸ τῶν τειχῶν τῶν Πατρῶν
 ἀποκρούσεως τῶν Ἀβάρων, προσθέτων ἐπὶ διακοσίους δεκαοκτὼ
 χρόνους, (δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 589) ὅλοις κατασχόντων τὴν Πελοπόν-
 νησον καὶ τῆς Ρωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀποτεμομένων, ὡς μηδὲ πόδα βα-
 λεῖν δύνασθαι ἐν αὐτῇ Ῥωμαῖον ἄνδρα»³. Ὁμοίαν δὲ μαρτυρίαν

1. *Εὐαγρίου Ἐκκλησιαστικῆ ἱστορία* VI 10.

2. [Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters. Stutt-
 tgard 1830 s. III 4.]

3. Lennclavius *Jus Graeco-Romanum* Τόμ. Α' σ. 279.

ἔξεθαψεν ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τῆς Μονεμβασίας, ¹ ἀπανθίσματος μεταγενεστέρου καὶ σχεδὸν ἀναξίου λόγου, ὁ ἀκάματος Φαλλμεράγερ, ὅστις ἐπίστευσε κατὰ ταῦτα, ὅτι εἶχεν ἀποδείξει τὴν ὑπαρξιν διαρκοῦς ἐγκαταστάσεως τῶν Σλάβων καὶ τῶν Ἀβάρων ἐν Πελοποννήσῳ μεταξὺ τοῦ 589 καὶ τοῦ 807 ὡς «ὅλως ἀνεξαρτήτων ἀπὸ τῶν Βυζαντινῶν διοικητῶν τῆς παραλλίας». Μόνον δ' ἐν ταῖς παραθαλασσίαις πόλεσι καὶ ἐν τισιν ἄλλοις ὄχυροις τόποις, ὁποῖος ὁ Ταύγετος, ἐδέχτο ποιάν τινα διάσωσιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φυλῆς, καὶ θριαμβευτικῶς ἐξῆρε τὸ πολυθρύλητον ὄνομα τοῦ Ναβαρρίνου ὡς παρέχον νέαν ἀπόδειξιν ἐγκαταστάσεως τῶν Ἀβάρων, ² ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου εὔρεν ὀνόματα σλαβικὰ ἀνταποκρινόμενα πρὸς τὰ ὀνόματα χωρίων τῆς Ῥωσίας. Ἄλλην δὲ ἀπόδειξιν περὶ τῆς ἀρχαίας ἐκείνης σλαβικῆς ἐποικίσεως ἐφαίνετο παρέχουσα ἡ μαρτυρία τοῦ πολὺ μεταγενεστέρου Βυζαντινοῦ ἱστορικοῦ Φραντζῆ, καθ' ἣν ἡ γενέτειρα αὐτοῦ Μονεμβασία ἢ κειμένη κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου εἶχεν ἀποσπασθῆ ἀπὸ τῆς μητροπόλεως Κορίνθου καὶ ὑψωθῆ εἰς ἕδραν μητροπολιτικὴν περὶ τὸν αὐτὸν ἐκείνον χρόνον, ³ ἐπειδὴ, καθ' ἣν εἰκάζεται, πολλοὶ Ἕλληνες εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Μονεμβασίαν καὶ ἀπεκόπησαν ἀπὸ τῆς Κορίνθου. Τέλος δὲ μοναχὸς τις γράψας ἔκθεσιν περὶ τῆς ἐν ἔτει 723 ἐπὶ προσκυνήσει ἀποδημίας τοῦ ἁγίου Βιλλιβάλδου, τοῦ ἀγγλοσάξωνος ἐπισκόπου τῆς Eichstädt, μαρτυρεῖ, ὅτι «διεπεραιώθη εἰς τὴν Μονεμβασίαν ἐν τῇ Σλαβονίᾳ», τὴν ἔκφρασιν δὲ ταύτην ἐπεκαλέσθη ὁ Φαλλμεράγερ πρὸς ἀπόδειξιν, ὅτι κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον ἡ Πελοπόννησος ἦτο γνωστὴ ὑπὸ τοῦτο τὸ ὄνομα. Καὶ περιττὸν μὲν νὰ εἰπωμεν, ὅτι ἡ θεωρία τοῦ Φαλλμεράγερ ἐκολάκευε μὲν τὸν σλαβισμόν, ἦτο δὲ δυσάρεστος εἰς τοὺς φιλέλληνας. Ἀλλὰ δὲν γίνεται πλεόν δεκτὴ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐκτάσει. Οὐδὲ εἰς τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα ἔμεινε χωρὶς νὰ καταπληχθῆ ὑπὸ τῆς ὁμοιότητος μεταξὺ τοῦ χαρακτήρος τῶν νέων Ἑλλήνων καὶ τοῦ τῶν ἀρχαίων. Καὶ πλείονες τῆς μιᾶς γῆσου ἔχουσι τὸν ἑαυτῶν *πολύτροπον Ὀδυσσεά* ἐκά-

1. Ἡ τελευταία μελέτη] τοῦ Χρονικοῦ τούτου εἶνε ἡ ὑπὸ τοῦ Ν. Α. Βέη ἐν Βυζαντιδι I. 57—105.

2. [Ἐν., ἀν. Τομ. Δ' σ. 307. πρβλ. Κ. Παπαρηγοπούλου. Περὶ ἐποικίσεως Σλαβικῶν τινῶν φυλῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον (Ἐν Ἀθήναις 1893) σ. 5. ἔ.]

3. [Φραντζῆ ἐκδ. Βόννης σ. 898, 18 κ. ἔ]

στην δὲ πρωίαν καὶ ἑσπέραν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνυπομονοῦσιν, ὡς καὶ πάλαι, γ' ἀκούσωσι τι καινόν, καὶ αἱ κωμῶδιαι τοῦ Ἀριστοφάνους περιέχουσιν ἱκανοῦς προσωπικοὺς χαρακτήρας προσαρμοζομένους εἰς τοὺς ὑπηκόους τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Ἄλλως δὲ οὐδὲ περιέχει ἡ δημώδης γλῶσσα ἀξία λόγου σλοβικά στοιχεία. Ὡς πρὸς δὲ τὸ Ναβιρρῖνον εἶνε πλέον γνωστὸν ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἑταιρείας τῶν Ναβαρραίων πολὺ μᾶλλον ἢ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν Ἀβάρων, καὶ ἐξ ἐκείνων ἔλαβε τὸ ὄνομα Castel des Navarrais τὸ παραφθαρὲν εἰς Ναβαρρῖνον. Πρὸς τούτοις δ' ὁ συγχρονος ἱστορικὸς Θεοφύλακτος Σιμοκάτης δὲν ποιεῖται μνείαν τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ 589, καίπερ λεπτομερῶς περιγράφων τοὺς πολέμους τῆς περιόδου ἐκείνης. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὡς θὰ ἴδωμεν παρακατιόντες, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὑπῆρξε μὲν ποτε μεγάλη γλαβικὴ ἐπιδρομὴ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' αὕτη συνέβη περὶ τὸ 746 καὶ οὐχὶ τῷ 589 καὶ ὅτι οἱ εἰσελάσαντες Σλάβοι οὐ μόνον δὲν ἐξηφάνισαν τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας ἀφωμοιώθησαν κατὰ μικρὸν ὑπὸ τῆς ἀκαταλύτου ἐκείνης φυλῆς, καθ' ἃς καὶ ἀλλαχοῦ συνέβη εἰς λαοὺς κατακτητάς.

Ἄλλ' ὁ Φιλμεράγερ δὲν περιορίσθη εἰς τὸ νὰ ἐξαλείψῃ τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ἀλλὰ καὶ προέτεινε καὶ τὴν καταπληκτικὴν γνώμην, ὅτι ἡ ἱστορία τῶν Ἀθηναίων ἦτο ἄγραφος ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ ἐξήγησε τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον διὰ τῆς καταπλημμυρήσεως τῆς χώρας ὑπὸ Σλάβων ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοκράτορος ἐκείνου. Κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐπιδρομῆς ἐκείνης οἱ Ἀθηναῖοι ἔλεγοντο φυγόντες εἰς τὴν Σαλαμίνα, ὅπου διέτριψαν ἐπὶ τετρακόσια ἔτη τῆς χώρας αὐτῶν ἐγκαταλειφθείσης ὡς ἔλκεινοῦ δάσους καὶ τελείως ἀμεληθείσης. Τὰ δὴθεν «γεγονότα» ταῦτα, ἅτινα ὁ λόγιος Γερμανὸς εἶχε σταχυολογήσει ἐκ τοῦ χρονικοῦ τῆς μονῆς τῶν Ἀναργύρων¹ καίτοι τοῦτο λέγει ὠρισμένως *τρεῖς χρόνους* καὶ οὐχὶ τετρακόσια ἔτη καὶ ἀναφέρεται εἰς Ἀλβανοὺς καὶ οὐχὶ Σλάβους, ἀνεσκευάσθησαν οὐ μόνον ἕνεκα τῆς προφανῶς νεαρᾶς ἡλικίας τοῦ συνονθυλεύματος ἐκείνου, ὅπερ νῦν ἀποδίδεται εἰς τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν προσωρινὴν ἐγκατάλειψιν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τὴν ἄλωσιν αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Μοροζίνη τῷ 1687, ἀλλὰ ἕνεκα καὶ

1. Καμπούρογλου, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων I. 86-72 Μνημεια, I. 41-46.

τῆς δυνατῆς εὐρέσειος γεγονότων ἐν Ἀθήναις συμβάντων κατὰ τὴν περίοδον τῆς ὑποτιθεμένης αὐτῶν ἐρημώσεως. Οὕτω μανθάνομεν περὶ αἰρείκου τινος ἐπισκόπου, σταλέντος ἐκεῖσε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔκτου αἰῶνος, καὶ ἔχομεν τὴν σφραγίδα ὀρθοδόξου ἱεράρχου διοικηρατεύσαντος ἐν Ἀθήναις μετὰ ἑκατὸν εἴη. ¹ Βυζαντινὸς ἱστορικὸς παρώρμησεν εὐλόγητος τοὺς Ἀθηναίους νὰ πενθήσωσιν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ αὐτοκράτορος Μαυρικίου τῷ 602, καὶ μετὰ ἐξήκοντα ἔτη ἄλλος αὐτοκράτωρ, ὁ Κώνστας Β', ἀπεββάσθη εἰς τὸν Πειραιᾶ, πλέων εἰς τὴν Σικελίαν, διεχείμασεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἑστρατολόγησεν αὐτόθι ἀξίαν λόγου δύναμιν. Καὶ τινὰ δὲ ἵχνη παιδεύσεως δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν ἐν Ἀθήναις τὸν αἰῶνα τὸν ἐπακολουθήσαντα εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατάργησιν τοῦ Πανεπιστημίου. Ὁ ἅγιος Γισληνός, ὅστις μετέβη ὡς ἱεροπόστολος εἰς τὴν Ἀννονίαν (Hainault) καὶ λόγιός τις ἱατρός, καλούμενος Στέφανος, λέγονται ἀμφοτέρωθεν γεννηθέντες ἐν Ἀθήναις καὶ περὶ τοῦ Γισληνοῦ μαρτυρεῖται, ὅτι ἐσπούδασεν ἐν ταύτῃ τῇ πόλει. Τέλος, μεσοῦντος τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἐγεννήθη ἐν ταῖς Ἀθήναις, αἵτινες πρότερον εἶχον ὑπάρξει ἢ γενέτειρα ἄλλης αὐτοκρατορίας, τῆς Εὐδοκίας. Οὕτως αἱ Ἀθηναίαι ὑπῆρξαν μὲν σχετικῶς ἀφανεῖς, ἀλλὰ δὲν ἦσαν ἄθροισμα θρειπίων ἐντὸς ἐλαεινοῦ δάσους, ἀλλὰ πόλις ζῶσα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Τοῦ δ' ἑβδόμου αἰῶνος τὰ κυριώτερα γεγονότα ὑπῆρξαν αἱ ἐπιθέσεις τῶν Σλάβων καὶ τῶν ἄρι εἰς δύνσμιν ἀνελθόντων Ἀράβων. Τῷ 623 οἱ Σλάβοι ἐπέδραμον τὴν Κρήτην, καὶ οἱ Ἀραβες δ' ἐπῆλθον τῷ 651 καὶ 674 κατὰ τῆς νήσου ταύτης, περὶ ἧς ὀλίγα μανθάνομεν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν αὐτοκρατορῶν. Καὶ ὑπεχρεώθησαν μὲν οἱ Κρήτες νὰ πληρόνωσι φόρον εἰς τὸν Χαλίφην Μωάβιγιαν, ἀλλ' ὁ κατακτητὴς προσηνέχθη εἰς αὐτοὺς μετὰ πραότητος. Περὶ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον τῆς δευτέρας ταύτης ἐπιδρομῆς τῶν Ἀράβων καὶ καθ' ὃν χρόνον ἡ κυρία ἀροβική δύναμις ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν, στίφος Σλάβων ἔδραξε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐγκατασταθῇ ἐν τῇ πλουσίᾳ πεδιάδι τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἔκ τινος τῶν σλα-

1. Schlumberger, Sigillographie de l' Empire Byzantin. σ. 172 [Horsf ἐν τῇ τοῦ Ersch καὶ Gruber Allgemeine Encyclopädie Τόμ. 85 σ. 108 κ. ἔ. Παπαρηγοπούλου ἐνθ. ἀν. Τόμ. Γ' σ. 221—327. Ἄλλ' εἶνε βέβαιον, ὅτι ὁ Ζυγομαλῆς ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Κρούσιον τὸν δέκατον ἔκτον αἰῶνα λέγει, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔμειναν ἐρημοὶ ἐπὶ τριακόσια περίπου ἔτη].

βικῶν φύλων προέρχεται τὸ ὄνομα τοῦ Βελαστίνου, τῆς πατρίδος τοῦ Ρήγα, τῆς ἄλλως γνωστῆς καὶ ἐκ τοῦ πολέμου τοῦ 1897. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἢ φυλὴ αὕτη ἦλθεν εἰς οὕτω φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὥστ' ἐβοήθησεν αὐτοὺς πρὸς ἀμυναν τῆς Θεσσαλονίκης ἐναντίον φυλῆς αλαβικῆς. Ἀποδεικνύεται δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἡ εὐκολία μεθ' ἧς οἱ Σλάβοι προσεταιρίζοντο τὸν ἑλληνισμόν. Ἄλλως δ' εἶνε φανερόν, ὅτι ἡ στρατηγία τῶν αὐτοκρατορικῶν στρατευμάτων ἐν Ἑλλάδι ἐθεωρεῖτο ἀξίωμα σπουδαῖον, ἐπειδὴ βλέπομεν αὐτὴν ἀνατιθεμένην εἰς τὸν Λεόντιον, ὅστις ἔγεινε ἔπειτ' αὐτοκράτωρ. Αἱ δ' Ἑλληνικαὶ νῆσοι ἐχρησίμευσον ἀκόμη ὡς τόποι κρατήσεως ἐξοριστῶν ἐπιφανῶν. Οὕτως ἡ Νάξος ἐξελέχθη ὡς τόπος τῆς προσωρινῆς ἐξορίας τοῦ πάπα Μαρτίνου Α' ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κώνσταντος Β' καὶ ὁ μέλλον αὐτοκράτωρ Φιλιππικὸς εἶχεν ἐξορισθῆ εἰς τὴν Κεφαλληνίαν.

Νέα δ' ἐποχὴ ἤρξατο ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως Λεόντος τοῦ Ἰσαύρου τῷ 716. Καὶ πρῶτον μὲν ὁ ἡγεμὼν ἐκεῖνος συνεπλήρωσε τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ συστήματος ἐπαρχιακῆς διοικήσεως, ὅπερ εἶχε διαρκέσει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον συνεχῶς ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κωνσταντίνου. Ἐντὶ τῶν ἀρχαίων κατ' ἐπαρχίας διαιρέσεων τὸ κράτος τότε κατεμήθη εἰς στρατιωτικὰς περιφερείας καλουμένας θέματα, ὅπερ ὄνομα τὸ κατ' ἀρχὰς ἐδίδοτο εἰς ἐν στρατιωτικὸν τάγμα καὶ ἔπειτα εἰς τὴν χώραν ἐν ἧ ἑστάθμευε τὸ τάγμα τοῦτο. Ἡ δ' ἐκλογὴ τοιαύτης προσωνομίας ἐνδεικνύει τὸν οὐσιωδῶς στρατιωτικὸν χαρακτήρα τῆς νέας διαρρυθμίσεως, ἣτις συνεπήγετο τὴν διατήρησιν μικροῦ σώματος στρατοῦ ἐν ἐκάστῳ διαμερίσματι χάριν ἀναγκαίας ἀμύνης ἐναντίον τῶν Ἀβάρων, τῶν Σλάβων καὶ τῶν Ἀράβων, ὧν αἱ δυνάμεις εἶχον ἀπειλήσει ἐπαρχίας σπανίως ἐκτεθειμένας εἰς τὸ νὰ προσβληθῶσιν ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις. Τῶν δὲ εἰκοσιοκιῶ θεμάτων ἐξ περιελάμβανον τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα ὡς ἦτο πρὸ τῶν βαλκανικῶν πολέμων. Ἡ Πελοπόννησος μὲ τὴν Κόρινθον ὡς πρωτεύουσαν αὐτῆς ἀπετέλει ἐν θέμα, ἄλλο δὲ ἡ στερεὰ Ἑλλάς, συμπεριλαμβανομένης τῆς Εὐβοίας μὲ πρωτεύουσαν τὰς Θήβας καὶ οὐχὶ τὰς Ἀθήνας, τρίτον δὲ καὶ τέταρτον θέμα ἦτο τὸ τῆς Νικοπόλεως, συμπεριλαμβάνον τὴν Αἰτωλίαν καὶ τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὸ τῆς Κεφαλληνίας, ἦτοι τῶν Ἰονίων νήσων. Τὸ δ' Αἰγαῖον πέλαγος δημηδῶς γνωστὸν ὡς Δωδεκάνησος ἀπετέλει ἐν τῶν ἀσιατικῶν θεμάτων καὶ ἡ Θεσσαλία ἦτο μέρος τοῦ θέματος

Μακεδονίας. Ἡ τε στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ διοίκησις ἐκάστου θέματος εἰρίσκατο ἀνατεθειμένη εἰς διοικητὴν, καλούμενον *στρατηγὸν* πλὴν ἐν τῷ θέματι τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, ὅπου τὴν διοίκησιν εἶχε ναύαρχος, ὀνομαζόμενος *δρουγγάριος*. Ὑπὸ δὲ τὸν στρατηγὸν ἐτάσσετο ὁ πρωτονοτάριος, ἔχων ἐξουσίαν δικαστικὴν καὶ διοικητικὴν, καὶ δύο στρατιωτικοὶ ἄρχοντες ¹. Προκειμένου δὲ περὶ Ἑλλάδος ἢ ἐπιστάσεις τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Θηβῶν, προελθοῦσα ἴσως ὡς ἐκ τῆς μεταξουργίας, ἣτις ἀνέδειξε περιωνύμους τὰς Θήβας ἐν τοῖς μέσοις αἰῶσιν, εἶνε ἄξιον ἰδίας μνείας χαρακτηριστικὸν τῆς νέας διοικήσεως.

Ἄλλη δὲ μεταρρύθμισις Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου προεκάλεσε σφοδρὰν ἀγανάκτησιν τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Εἶδομεν ὅτι ἡ διάδοσις τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ διηυκολύνθη διὰ τῆς ἀφομοιώσεως εἰδωλολατρικῶν τύπων λατρείας πρὸς νέαν λειτουργικὴν τάξιν. Ἦτο φυσικόν, ὅτι φυλὴ εἰθισμένη ἐπὶ αἰῶνας νὰ συνδέῃ τὴν τέχνην πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν ἐν τοῖς ναοῖς τῶν θεῶν τοποθέτησιν τῶν ὡραιότατων ἀγαλμάτων, ἔμελλε μετ' ἰδιαζούσης στοργῆς ν' ἀποδεχθῇ τὸ ἔθος τῆς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις ἐκθέσεως ἁγίων εἰκόνων. Λιὸ ὅτε ὁ Λέων, ὃν ἡ ἀρμενικὴ καταγωγή καθίστα ἴσως προσωπικῶς ἀσυμπαθὴ εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἐξέδωκε διάταγμα ἐναντίον τῆς λατρείας τῶν εἰκόνων, αἱ διαταγαὶ αὐτοῦ προσέκρουσαν εἰς φανατικωτάτην ἀντίστασιν ἐν Ἑλλάδι. Καὶ ἴσως αὐστηροτέρα ἀναγραφὴ τῶν κατοίκων ἐν σχέσει πρὸς τὸν καθορισμὸν τοῦ εἰσοδήματος εἶχεν ἤδη καταστήσει τὸν Λέοντα ἀντιδημοτικόν, ἀλλὰ εἰς τοὺς γινώσκοντας ὅποσον μεγάλη εἶνε ἡ ἐπίδρασις τῆς ἐκκλησίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ὅποιας σφοδρὰς ξριδας γεννᾷ ἐν αὐτῇ ζήτημα ἐκκλησιαστικὸν τὸ διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος θὰ φανῇ ἐπαρκεστάτη ἀφορμὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐξεγέρσεως τοῦ 727. Ἐκρηξις ἐν τῇ ἠφαιστειώδει νήσῳ Θήρα ἠρμηνεύθη ὡς σημεῖον δυσαρρεσκείας τοῦ θεοῦ διὰ τὰ πραττόμενα ὑπὸ τοῦ εἰκονομάχου ἡγεμόνος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ πάπας Γρηγόριος Β' ἀκηύθυνε δύο ὀρμείας ἐπιστολὰς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα καὶ παθανῶς ἐνεθάρρυνε τὸν σάλον ἐν Ἑλλάδι, ἣτις ἀκόμη ἀνεγνώριζεν αὐτὸν ὡς πνευματικὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκκλησίας. Οἱ Ἑλλαδικοί, ὡς ἐκαλοῦντο τότε

1. [Ὁ ἔστροφος αὐτῶν ἐκαλεῖτο *κλεισουράρχης* ἢ τε φρουρῶν τὰς ὀρεινὰς *κλεισοῦρας* καὶ ἀντεστοίχει πρὸς τὸν παρὰ τοῖς Τούρκοις *δεβέν-ἀγῶν*].

οἱ κατοικοῦντες τὴν Ἑλλάδα, καὶ οἱ ναυτίλοι τῶν Κυκλάδων ἐξώ-
 πλισαν στόλον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀνδρὸς καλουμένου Στεφάνου καὶ
 βοηθούμενοι ὑπὸ τοῦ Ἀγαλλιανοῦ, ἀξιωματικοῦ τοῦ αὐτοκρατορι-
 κοῦ στρατοῦ, ἐγκατέστησαν αὐτοκράτορα ὀρθόδοξον ὀνόματι Κο-
 σμᾶν, καὶ ἐξέπλευσαν τολμηρῶς πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀπο-
 δεικνυομένων οὕτω τῶν κατ' ἐκείνον τὸν χρόνον δυνάμεων τῆς
 Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ναυτικῆς ἐκείνης ἐπιχειρήσεως
 ὑπῆρξε πολὺ διάφορον ἐκείνης ἢ ἡ Ἑλλὰς εἶχε παρασκευάσει πρὸς
 βοήθειαν Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου. Ναυμαχία συνεκροτήθη
 κάτωθεν τῶν τειχῶν τῆς βασιλευούσης μεταξὺ τῶν δύο στόλων. Ὁ
 αὐτοκράτωρ Λέων, ἐπωφελούμενος τὴν τρομερὰν ἐφεύρεσιν τοῦ
 ὕγρου πυρός, οὗ εἶχε γίνει χρῆσις θανάσιμος κατὰ τὴν πρόσφα-
 τον ὑπὸ τῶν Ἀράβων πολιορκίαν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, συνέ-
 τριψε τὰ πλοῖα τῶν ἀντιθέτων. Καὶ ὁ μὲν Ἀγαλλιανός, βλέπων
 τὸν ἐπικείμενον θάνατον, ἐπήδησεν εἰς τὴν θάλασσαν, ὁ δὲ Στέφα-
 νος καὶ ὁ Κοσμᾶς ἐπλήγησαν ὑπὸ τοῦ ξίφους τοῦ δημίου. Καὶ δὲν
 γινώσκομεν μὲν ὅποια τιμωρία ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Ἕλληνας, ἀλλ'
 ἕνεκα τῆς σθεναρᾶς ἀντιστάσεως τοῦ καπισμοῦ ἐναντίον τοῦ αὐτο-
 κράτορος ὁ Λέων ἐστέρησε τὸν πάπαν πάσης δικαιοδοσίας ἐπὶ τῆς
 Ἑλλάδος καὶ ἔδθηκε τὴν χώραν ταύτην ὑπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴν
 ἐξουσίαν τοῦ πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τὸ δὲ ἐπόμενον σπουδαῖον γεγονός ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος
 ὑπῆρξεν ὁ λοιμὸς ὁ ἐκραγεῖς ἐν Μονεμβασίᾳ τῷ 746 καὶ διαδοθεὶς
 καθ' ἅπαν τὸ κράτος. Μεγάλα δὲ ὑπῆρξαν τὰ πολιτικὰ ἐπακόλουθα
 τῆς ἐπιδημίας ἐκείνης. Καὶ δὴ οὐ μόνον ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἑλλά-
 δος ἠλαττώθη ὑπὸ τῶν πολλῶν ἐν αὐτῇ θανάτων ἀλλὰ καὶ συνεστάλη
 ἔτι μᾶλλον διὰ μεταναστεύσεως εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου
 ὑπῆρχεν ἄλλειψις κονιατῶν καὶ ἄλλων ἐπιδημιῶν ἐργατῶν καὶ ὅπου
 μέγα πλῆθος ἔχει ἀποθάνει ἐκ τῆς ἐπιδημίας. Τὰ δὲ ἐκ τῶν μετα-
 ναστεύσεων ἐκείνων κενὰ ἐκληρώθησαν ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ Σλά-
 βων ἐποίκων, καὶ τοῦτο εἶνε ἡ ἀληθὴς ἐξήγησις τῆς σλαβικῆς ἐποι-
 κήσεως ἢ ὁ Φαλλμεράγερ ἀνεβίβασεν εἰς πολλῶ ἀρχαιοτέρους χρό-
 νους. Κατὰ τὴν πολυθρύλητον φράσιν τοῦ αὐτοκράτορος συγγρα-
 φέως Κωνσταντίνου Πορφυρογενήτου *ἐσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα
 καὶ γέγονε βάρβαρος, ὅτε ὁ λοιμικὸς θάνατος πᾶσαν ἐβόσκειτο
 τὴν οἰκουμένην*¹. Ἐκ τῆς λέξεως χώρα φαίνεται, ὅτι ὅσοι τῶν

1. [Κωνσταντίνου Πορφυρογενήτου Περὶ τῶν θεμάτων ἐκδ. Βόννης σ. 58].

Ἑλλήνων εἶχον ἐγκαταμεῖναι συνελευκτώθησαν ἐντὸς τῶν πόλεων, καὶ ἡ ἵπαιθρος χώρα ἔμενεν οὕτως ἄοικος καὶ κατελήφθη ὑπὸ τῶν Σλάβων. Τοῦτο δ' ἐπικυροῦται ἐπὶ τῆς Ἑπιτροπῆς τῆς Γεωγραφίας τοῦ Στράβωνος, συνταχθείσης προσφθιῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου αἰῶνος καὶ μαρτυροῦσης, ὅτι ἀπῶσαν Ἡπειρον καὶ Ἑλλάδα σχεδὸν καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν Σκύθαι Σλαῦοι νέμονται¹. Τὴν δὲ ἀνάμνησιν τῆς σλαβικῆς ταύτης ἐποικίσεως διεφύλαξαν αἱ σλαβικαὶ ἐκεῖναι τοπωνυμῖαι, ὡς πρῶτος ἀντέγραψεν ὁ συνταγματάρχης Δηλ. Ἐπι δὲ ἐπὶ Σλάβοι ἐξήγειραν τὴν πολεμικὴν ἀντίστασιν τῆς βυζαντινῆς κυβερνήσεως γίνεται φανερόν ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι τῷ 1037 ἀπεστάλη ὑπὸ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης ὁ Σταυράκιος ἵνα καταβάλλῃ τὰς περὶ ἀνεξαρτησίας προσπαθείας αὐτῶν. Τὴν αὐτοκράτειραν παρώρμησεν ἢ τε ἀγάπη πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ λόγῳ πολιτικοῖ, ἐπειδὴ ἦτο γέννημα τῶν Ἀθηνῶν ὡς καὶ ἡ προγενεστέρα αὐτοκράτειρα Εὐδοκία. Ἐν ἡλικίᾳ δεκάσεπτά ἐτῶν εἶχεν ἐκλεχθῆ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου Κομνηνίου ὡς συζυγὸς τοῦ υἱοῦ Λέοντος Α'. καὶ ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ συζύγου αὐτῆς εἶχε καταστήσει αὐτὴν πραγματικὴν κυρίαν τῆς αὐτοκρατορίας, ἣν ἐκυβέρνησε πρῶτον μὲν ὡς κηδεμὼν τοῦ υἱοῦ καὶ ἔπειτα ὡς μόνη κυρίαρχος ἐπὶ εἴκοσιν ἔτη καὶ ὑπερέκεινα. Μία δὲ τῶν πρώτων πράξεων τῆς ἀντιβασιλείας αὐτῆς ὑπῆρξεν ἡ ἀποστολὴ τοῦ στρατοῦ ἐναντίον τῶν Σλάβων. Οὕτως ἡ Θεσσαλία καὶ ἡ στερεὰ Ἑλλάς ἠναγκάσθησαν νὰ πληρώσωσιν φέρον, οἱ δ' ἐν τῇ Πελοποννήσῳ παρέσχον πλούσια λάφυρα εἰς τὸν Βυζαντινὸν στρατηγόν. Ἄλλ' ἡ καθυπόταξις τῶν Σλάβων δέν ὑπῆρξε διαρκῆς, καθ' ἃ κατεδείχθη μετ' οὐ πολὺ. Ἡ Εἰρήνη χάριν μεγαλειότερας ἀσφαλείας τοῦ θρόνου αὐτῆς εἶχεν ἐξορίσει τοὺς πέντε ἀδελφοὺς τοῦ συζύγου εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες βεβαίως ἦσαν ἀφοσιωμένοι εἰς αὐτὴν καὶ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τινος τῶν συγγενῶν αὐτῆς. Ἄλλ οἱ πέντε ἐξόριστοι κατῴρθωσαν νὰ ἔλθωσιν εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς τὸν Ἀκαμίε, Σλάβον ἀρχηγὸν διατρίβοντα ἐν Βελεστίνῳ, καὶ ἐσκευωρήθη συνωμοσία πρὸς ἀνάρρησιν αὐτῶν. Τὰ σχέδια τῶν συνωμοτῶν περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν φίλων τῆς Εἰρήνης καὶ οἱ δεσμῶται μετετέθησαν εἰς ἀσφαλέστερον τόπον. Ἄλλ ἡ Εἰρήνη ἐξεθρονίσθη ὀλίγον ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου καὶ ἐξορίσθη εἰς τὴν Μυτι-

1. [ἀπαρηγοπούλου Γ' 465].

λήνην, ὅπου καὶ ἀπέθανεν. Παρὰ δὲ τὴν φοβερὰν αὐτῆς διαγωγὴν πρὸς τὸν υἱόν, ὃν εἶχε καθαιρέσει ἀπὸ τοῦ θρόνου καὶ τυφλώσει, ὅπως ἰκανοποιήσῃ τὴν φιλαρχίαν αὐτῆς ἐτάχθη εἰς τὰς ἀγίας ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, ἥτις ἠδυνήθη νὰ συγχωρήσῃ πᾶν ἔγκλημα γυναικὸς ἀναστρωσάσης τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, εἰς ἣν ὡς εἰκὸς ἦτο ἀφιρωμένη, ἅ ε οἴσα Ἀθηναία. ¹ Κατὰ δὲ τὴν παράδοσιν ἡ Εἰρήνη ἐπέδειξε τὴν εὐσέβειαν αὐτῆς καὶ τὴν πρὸς τὴν γενέτειραν ἀγάπην κτίσασα διαφόρους ἐκκλησίας ἐν Ἀθήναις. Καὶ τινες μὲν οὐτιῶν ἐξέλιπον κατὰ τὰς θυέλλας καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, ἄλλαι δὲ κατηδαφίσθησαν ὅπως ἀνοιχθῶσιν αἱ αἴνευ ἐνδιαφέροντος ὁδοὶ τῆς νέας γερμανικῆν ὄψιν ἔχουσας πόλεως, ἀλλ' ἢ ἐκκλησία τῆς Παναγίας Γοργολίκου (Γοργοπηκόου) ἡ παλαιὰ μητρόπολις ἡ μέχρι καὶ τῆς σήμερον σωζομένη εἶνε μία τῶν θετρουμένων ὡς κτισθειῶν ὑπ' αὐτῆς ², καὶ ἐν τῇ ὥρᾳ α νῆσῳ Πριγκίπῳ ἐκτίσθη ὑπ' αὐτῆς ἡ μονὴ ὅπου ἔζησέ ποτε, ἥς σώζονται εἰρεῖα μέχρι τῆς σήμερον. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτῆς ἡ πάτριος αὐτῆς πόλις δὲν ἀπέβαλε τὸν σύνδεσμον αὐτῆς πρὸς τὴν βυζαντιακὴν αὐλὴν. Μεταξὺ τῶν ἐπιζησάντων ἐν Ἀθήναις συγγενῶν αὐτῆς ἦτο ὥραία ἀνεψιά, ἡ Θεοφανώ, ἔχουσα σύζυγον τῶν ἐν τῇ πόλει ἐπιφανῶν. Ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Νικηφόρος, προθυμηθεὶς, ἀναμφιβόλως καθ' ἃ ἅπαντες οἱ διὰ σφετερισμοῦ καταλαμβάνοντες τὴν βασιλείαν, νὰ συνδέσῃ τὸν εἰκὸν αὐτοῦ μετὰ τῶν τῆς βασιλείας, ἣν εἶχε καθαιρέσει, ἀπεφάσισεν, ὅπως ἡ ὥραία Ἀθηναία, γαίνη σύνευνος τοῦ υἱοῦ Σταυρακίου. Διὸ ἀπέσπασεν αὐτὴν ἀπὸ τῶν κόλπων τοῦ συζύγου καὶ ἠγάγεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἐτελέσθη ὁ δεῦτερος αὐτῆς γάμος. Ἀλλ' ἡ τρίτη ἐκείνη Ἀθηναία αὐτοκράτειρα δὲν ἀπῆλαυσε ἐπὶ μακρὸν τοὺς καρπούς τῆς ἀπιστίας πρὸς τὸν πρῶτον σύζυγον. Ὁ Σταυράκιος μόνον ὀλίγους μῆνας ἐπέζησε τὸν ἐν τῷ πολέμῳ πρὸς τοὺς Βουλγάρους θάνατον τοῦ πατρὸς καὶ ἡ χήρα αὐτοῦ, ὡς ἡ Εὐδοκία καὶ ἡ Εἰρήνη, ἐπεράτωσε τὸν βίον ὡς μοναχῆ.

Οἱ Σλάβοι τῆς Πελοποννήσου ἐπίστευσαν, ὅτι εἶχεν ἐπιστῆ ἡ εὐκαιρία νὰ τύχῳσιν ἀνεξαρτησίας ἐπὶ τῆς πολυταράχου δοχῆς τοῦ

1. [Ὁ συγγραφεὺς πλανᾶται. Ἡ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀγιασθεῖσα Εἰρήνη δὲν εἶνε ἡ Ἀθηναία].

2. *Ἐπεροῦτες*. Χριστιανικαὶ Ἀθηναὶ ἐν Δελφῷ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐπιγραφῆς III 30.

Νικηφόρου, ὅτε οἱ Σαρακηνοὶ ὑπὸ τὸν Ἀπρῶν—Ἄλ—Ῥασίδ καὶ οἱ ὀσμημέραι ἐνισχυόμενοι Βούλγαροι ἠπείλουν τὴν βυζαντιακὴν αὐτοκρατορίαν. Διὸ ἐξηγέρθησαν, καὶ δρωσαντας τὰς οἰκίας τῶν Ἑλλήνων γειτόνων, ἐπολιορκήσαν κατόπιν τῷ 807 τὸ φρούριον τῶν Πατρῶν, ὅπερ ἦτο τὸ κυριώτατον ὀχύρωμα τῶν ἀρχαίων κατοίκων ἐν τοῖς βορειοδυτικαῖς τῆς χώρας. Οἱ Σλάβοι ἀπέκλεισαν τὴν πόλιν ἀπὸ ξηραῖς, καὶ στόλος Σαρακηνῶν ἐκώλυσε τὴν εἰσαγωγὴν βοθημάτων ἀπὸ θαλάσσης. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι, γινώσκοντες, ὅτι ἡ τύχη τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ἐξηριτάτο ἐκ τῶν ἀγώνων αὐτῶν, ἀντέσχον ἐναντίον τοῦ σαρφατοῦ ἐκείνου ἐπ' ἐλπίδι, ὅτι θὰ ἐδίδετο οὕτω καιρὸς εἰς τὸν ἐν Κορίνθῳ αὐτοκρατορικὸν στρατηγὸν νὰ λυτρώσῃ αὐτούς. Τέλος δέ, ὅτε πᾶσα προσδοκία διασώσεως ἐφαίνετο ἐκλιπούσα, ἔστειλαν ἰππέα εἰς τινα τῶν λόφων ἐν τῇ διευθύσει τῆς Κορίνθου, ὅπως ἴδῃ, ἂν ἐφαίνετο ἡ ποθητὴ ἐπίκουρος στρατιὰ. Εἶχε δὲ δοθῆ εἰς αὐτὸν διαταγὴ νὰ ἐπιστρέψῃ καλπάζων εὐθύς ὡς ἡ ἄελε προσβλέψει τοὺς πλησιάζοντας αὐτοκρατορικοὺς καὶ νὰ ὑποστείλῃ τὴν σημαίαν ἣν ἔφεραν, ὅπως οἱ ἐν Πάτραις συστρατιῶται δυνηθῶσι νὰ λάβωσι πάραυτα γινῶσιν τοῦ εὐφροσύνου ἀγγέλματος. Ἄλλ' οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀγγελιοφόρου μάτην διεσκόπουν τὴν κατὰ μῆκος τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου ὁδόν, ὅπως ἴδῃ τὴν λάμπιν ὀπλων ἢ τὸν κονιορτὸν τὸν ἀγγέλλοντα τὴν προσέλασιν στρατιωτῶν. Σκυθρωπὸς ἐπέστρεψε τὸν ἵππον πρὸς τὰς Πάτρας, ὅτε ἐν θέσει, ἐξ ἧς ἦτο τελείως ὀρατὸς ἀπὸ τῶν τειχῶν, ὁ ἵππος αὐτοῦ ἐσφάλῃ καὶ κατέπεσεν ἡ σημαία. Οἱ πολιορκούμενοι, νομίσαντες ὅτι ἡ ἀναμενομένη βοήθεια προσήρχετο ἤδη, ἐνεπνεύσθησαν νέον θάρρος καί, ἐπιχειρήσαντες ἔξοδον ἐκ τῶν πυλῶν, κατενίκησαν τοὺς Σλάβους, εἰς ὧν τὴν ἦτταν ἐπηκολούθησεν ἐπὶ τῇ ἀφίξει τῆς ἐπικούρου στρατιᾶς μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἢ ἀνὰ τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου καλινόρθωσις τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς. Ἐν ἐποχῇ τοιαύτῃ νίκη οὕτω μεγάλη ἀπεδόθη ὡς εἰκὸς εἰς βοήθειαν ὑπεράνθρωπον. Ὁ πολιοῦχος τῶν Πατρῶν Ἅγιος Ἀνδρέας, ὅστις, καθ' ἃ εἶδομεν ἀνωτέρω, ἐπιστεύετο μαρτυρήσας ἐν τῇ κόλῃ ταύτῃ καὶ οὐ τὸ λείψανον ἐφυλάσσετο τότε αὐτόθι, ὑπῆρξε κατὰ τὴν δημώδη πίστιν ὁ προκαλέσας τὴν ὀλισθησιν τοῦ ἵππου τοῦ προσκόπου καὶ ἐπεφάνῃ ἐπὶ λευκοῦ ἵππου ὀδηγῶν τοὺς κόλλιτας κατὰ τὴν ἐπιτυχῆ αὐτῶν ἔξοδον ἐναντίον τῶν Σλάβων¹. Ἡ εὐγνωμοσύνη ἢ ἡ σύνε-

1. Κωνσταντίνου Παροφρυγεννήτου ἐκδ. Βόννης III σ. 217—20.

σις τῆς κυβερνήσεως κατεδείχθη διὰ τῆς ἀγερῶσεως τῶν λαφύρων καὶ ἀχμαλώτων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, καὶ οἱ Σλάβοι ἀγρόται τῆς περιχώρου ἀπέβησαν ὑποτελεῖς αὐτῆς καὶ ἐπλήρωνον εἰς αὐτὴν ἐνιαύσιον ἀποφορὰν. Ἡ ἀρχιεπισκοπὴ τῶν Πατρῶν, ἣτις μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐξηγεῖτο ἐκ τῆς Κορίνθου, ἀνεθρόβη ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου εἰς τάξιν μητροπόλεως, ἐχούσης ἀμέσως ὑποκειμένας τὴν Μεθώνην, τὴν Κορώνην καὶ τὴν Λακεδαιμόνα. Πολιτικὸς δὲ σκοπὸς καὶ ἀποτέλεσμα τῆς διατάξεως ταύτης, ἣν ἐπεκύρωσαν μεταγενέστεροι αὐτοκράτορες, ὑπῆρξεν ἡ ἐξελλήνισις τῶν ἠττημένων Σλάβων διὰ τοῦ ἐλληνικοῦ κλήρου. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου σύστασις ἐλληνικῶν στρατιωτικῶν ἀποικιῶν περὶ τὰς ἐν Ἑλλάδι ἐγκαταστάσεις τῶν Σλάβων συνετέλεσεν εἰς τὴν ματαίωσιν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν. Δημόσιαι γαῖαι παρεχωρήθησαν εἰς τοὺς ἐποίκους ἐκείνους, ὧν ἡ ἐγκαταστάσις συνεβάλετο μεγάλως εἰς τὴν ἀφομοίωσιν τῶν δύο φυλῶν. Οὕτως ἡ πρὸ τῶν Πατρῶν ἡττα τῶν Σλάβων καὶ τὰ συνετὰ μέτρα τοῦ Νικηφόρου προεφύλαξαν τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τοῦ νὰ γείνη κράτος σλαβικόν. καθ' ἣ ἡ Σερβία καὶ ἡ Βουλγαρία, καὶ ἀπ' ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἡ πλήμμυρα ἡ ἀπειλήσασά ποτε νὰ κατακνίξῃ ἐν τῇ χερσονήσῳ ἐκείνῃ τὸν ἐλληνικὸν ἔθνησμον ἤρχισε καταστελλομένη. Τοῦ φαινομένου δὲ τούτου θὰ δυνηθῶμεν νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν.

Μία γενεὰ παρῆλθεν ἀνευ ἐπαναλήψεως τῆς ἐν Πελοποννήσῳ κινήσεως τῶν Σλάβων. Ἄλλὰ περὶ τὸ 849 ἐπῆλθε νέα ἐξέγερσις. Ἐν τῇ περιστάσει δὲ ταύτῃ ἡ ἐπὶ τοῦ πεδίου ἐμφάνισις Βυζαντινοῦ στρατηγοῦ ἐπήνεγκε μετ' οὐ πολὺ τὴν διάλυσιν τῶν ἐπαναστατῶν. Ἄλλὰ δύο σλαβικαὶ φυλαί, οἱ Μελιγγοὶ καὶ οἱ Ἐζερίται, οἵτινες ἤκουον τὰς δυτικὰς κλιτύας τοῦ Ταυρέτου καὶ τὴν πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ πεδιάδα, κατώρθωσαν ἕνεκα τῆς ὀχυρᾶς γεωγραφικῆς θέσεως τῶν οἰκήσεων αὐτῶν νὰ συνθηκολογήσωσι πρὸς τὴν βυζαντιακὴν κυβέρνησιν καὶ συνεφώνησαν νὰ πληρόνωσι μικρὸν φόρον, προσαρμοσθέντα πρὸς τοὺς οἰκίους αὐτῶν πόρους¹. Ἡ ἐκκλησία ἐξηκολούθησε τὸ ἔργον τῶν στρατιωτῶν διὰ τῆς κτίσεως μοναστηρίων ἐν ταῖς σλαβικαῖς χώραις, καὶ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ἐνάτου αἰῶνος τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον ἤρχισεν ἀνακτῶν ἔδαφος ἀπολεσθέν.

1. Ἐνθ' ἀν. III σ. 220—24.

Σχεδὸν ἅπαντες οἱ Σλάβοι καὶ οἱ τελευταῖοι τῶν Ἑλλήνων εἰδωλο-
λατρῶν πρὸς νότον τοῦ Ταύγετου προσηλυτίσθησαν τότε, καὶ ἡ
ἐπὶ τῶν Βουλγάρων ἐπιστροφή εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπέδρασε
πάντως ἐπὶ τοὺς Σλάβους ἐποίκους τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας.
Τῆς δ' ἀναβιώσεως εὐημερίας τῆς Ἑλλάδος ἔχομεν δύο ἀξίας λό-
γου ἀποδείξεις.

Τῷ 823 ἡ χώρα αἰετὶ ἐξήγαγε στόλον τριακοσίων πενήκοντα
πλοίων χάριν ἀναμίξεως εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τὸν τότε λυσσω-
δῶς διεξαγόμενον μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Τραυλοῦ
καὶ Σλάβου σφετεριστοῦ τῆς ἀρχῆς, ἀποδεικνύεται δ' ἐντεῦθεν, ὅτι
ἡ Ἑλλάς ἐκέκτητο ἀξίους λόγου πόρους. Ἐτι δ' ἐκπληκτικωτέρα
εἶνε ἡ διήγησις περὶ τῆς ἐκ Πατρῶν πλουσίας χήρας Δανηλίδος.
Περὶ τὸν χρόνον τῆς ἐναντίου τῶν Σλάβων τοῦ Ταύγετου στρατείας
τῶν Βυζαντινῶν ὁ μέλλων αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Μακεδών, ὅστις
τότε ἦτο ἀρχιπποκόμος ἐπιφανοῦς τινος αἰλικοῦ, εὗρισκετο ἐν
Πάτραις ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ δεσπότη, ὅστις εἶχεν ἀποσταλῆ αὐτῶς
χάριν πολιτικῶν λόγων. Ἡμέραν δέ τινα ἐν αὐτῇ ὁ ὠραῖος ἵπποκό-
μος εἰσηλθεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου, μοναχὸς τις
ἐδεξιώθη αὐτὸν διὰ τιμῶν αὐτοκρατορικῶν, προμαντεύσας, ὅτι
ἔμελλε νὰ γείνη αὐτοκράτωρ. Μετὰ δὲ βραχὴν χρόνον περιέπεσεν ὁ
Βασίλειος εἰς ἀσθένειαν, κρατήσασαν αὐτὸν ἐν Πάτραις μετὰ τὴν
ἀναχώρησιν τοῦ κυρίου καὶ ἀπολήξασαν εἰς λανθάνουσαν εὐτυχίαν.
Καὶ δὴ ἡ Δανηλὶς, κινουμένη ὑπὸ φιλανθρωπίας ἢ τῆς προφητείας
τοῦ μοναχοῦ, παρέλαβε τὸν ἀσθενῆ ἵπποκόμον εἰς τὴν ἰδίαν ἑαυ-
τῆς οἰκίαν καὶ ἐζήτησε παρ' αὐτοῦ νὰ συνδεθῇ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς
διὰ πνευματικῆς ἀδελφότητος, ὅτε δὲ ἀνέλαβεν ἐκ τῆς ἀσθενείας,
ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἀκολουθίαν τριάκοντα δούλων, ὅπως συνοδεύσω-
σιν αὐτὸν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἐμέστωσεν αὐτὸν πολυτί-
μων δώρων. Ὅτε δὲ τῷ 867 ἐξεπληρώθη ἡ προφητεία τοῦ μονα-
χοῦ καὶ ὁ Βασίλειος ἐπέβη τοῦ θρόνου, δὲν ἐλησμόνησε τὴν εὐεργέ-
τιν. Οὐ μόνον ἀνέδειξε τὸν υἱὸν αὐτῆς πρωτοπλαθάριον, ἀλλὰ καὶ
προσεκάλεσε τὴν γηραιὰν δέσποιναν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν.
Παρὰ δὲ τὴν προκεχωρημένην ἡλικίαν καὶ τὴν γεροντικὴν ἀσθένειαν
τοῦ σώματος ἀπεδήμησε φερομένη ἐπὶ φορεῖου μετὰ συνοδίας τρια-
κοσίων δούλων βασταζόντων αὐτὸ ἐκ περιτροπῆς. Ἦς δῶρον δὲ
ἔφερεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα πεντακοσίους δούλους καὶ ἑκατὸν σκλα-
στρίας, ἧτοι κόρας ἐπιτηδείας περὶ τὴν κοικιλικήν, λινοματάρια

ἑκατόν, διακόσια λινᾶ ὑφάσματα καὶ ἑκατὸν ἄλλα ὑπὲρ τὰ τοῦ ἀραχνίου νήματα εἰς λεπτότητα, ὧν ἕκαστον εἰς καλάμου κόνδυλον ἐνεβέβλητο καὶ σκεύη πολυτελῆ ἀργυροῦ καὶ χρυσοῦ, ἐν συνόλῳ δῶρα πολύτιμα, μεγάλως, ὡς εἰκός, εὐχαριστήσαντα τὸν αὐτοκράτορα. Ὅτε δ' ἔφθασεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐξενίσθη βασιλικῶς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος, μήτηρ καλεῖσθαι βασιλέως ἀξιώθεισα. Ἡ δ' εὐγνωμοσύνη τοῦ Βασιλείου ἠμείφθη καὶ δι' ἄλλων δωρεῶν. Ἡ Δανιηλὶς ἐχάρισε διὰ συμβολαίου εἰς τὸν αὐτοκράτορα καὶ ἴδιον ἑαυτῆς υἷον καὶ μέρος τῆς Πελοποννήσου τυγχάνον ἴδιον αὐτῆς κτήμα. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βασίλειος ἐπειρᾶτο νὰ ἐξιλεωθῆ διὰ τὸν φόνον τοῦ προκατόχου, τὸν ἀναβιβάσαντα αὐτὸν εἰς τὸν θρόνον διὰ τῆς κτίσεως ἐκκλησίας τινός, ἡ Δανιηλὶς λαβοῦσα τὰ μέτρα ἐφρόντισε περὶ τῆς διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῆς ἐργατῶν κατασκευῆς μεγάλων ταπήτων πρὸς κάλυψιν τοῦ ψηφιδωτοῦ ἐδάφους. Καὶ πάλιν δ' ἔπειτα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ εὐνοουμένου ἡ Δανιηλὶς ἀπεδήμησεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπως χαιρετίσῃ τὸν υἷον αὐτοῦ καὶ διάδοχον. Ἐπειδὴ δὲ τότε ὁ υἷος αὐτῆς εἶχεν ἀποθάνῃ, ἐκκληροδότησεν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς εἰς τὸν νεαρὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Στ'. Ἐπὶ τῇ αἰτήσει δ' αὐτῆς βασιλικὸς πρωτοσπαθάριος ἐστάλη εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπως ἀπογράψῃ τὴν περιουσίαν αὐτῆς. Καὶ κατ' αὐτοὺς δ' ἐκείνους τοὺς χρόνους βασιλεὺς θὰ ἠδύνατο νὰ χαρῆ ἐπὶ τοιαύτῃ ἀπροσδοκίῳ δωρεᾷ. Ὁ εἰς νομίσματα χρυσοῦ αὐτῆς, τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ σκεύη, αἱ ἐσθῆτις, τὰ χαλκᾶ ἀγγεῖα καὶ τὰ κτήνη ἀπετέλουν ἡγεμονικὴν περιουσίαν. Οἱ δὲ δοῦλοι αὐτῆς ἦσαν οὕτω πολυπληθεῖς, ὥστε ὁ αὐτοκράτωρ ἕνεκα τοῦ ἀπείρου αὐτῶν πλήθους ἀπηλευθέρωσε τρισχιλίους αὐτῶν καὶ ἀπέστειλεν ὡς ἀποίκους εἰς τὴν Ἀκουλίαν ἀποτελοῦσαν τότε μέρος τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους ¹. Ὀγδοήκοντα δ' ἀγροτικὰ κτήματα συνεκρότουσαν τὴν ἀκίνητον περιουσίαν τῆς ἑκατομμυριούχου ἐκείνης τοῦ ἐνάτου αἰῶνος, ἧς ἡ ἱστορία διαφωτίζει τὰ κατὰ τὴν τάξιν τῶν Πελοποννησίων γαιοκτημόνων, τῶν ἀρχόντων, κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην. Καὶ ἦτο μὲν ἀναμφιβόλως ἡ Δανιηλὶς ἐξαιρετικῶς πλουσία καὶ αἱ Πάτραι ἦσαν καὶ τότε, καθ' ἃ νῦν, ἡ κυριωτάτη ἐμπορικὴ πόλις τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἡ ὑπαρξὶς οὕτω τεραστίας περιουσίας ὡς ἡ τῆς.

1. [Οἱ μετὰ Θεοφάνην ἔκδ. Βόννης σ. 316 κ- ε.].

Δανηλίδος προϋποθέτει μέγαν βαθμὸν πολιτισμοῦ, οὗ καὶ πολλοὶ ἄλλοι πάντως μετεῖχον. Καὶ ἡ παιδεία δ' ἐκαλλιεργεῖτο ἀκόμη ἐν Ἑλλάδι, ἐπειδὴ ὁ διακεκομμένος μαθηματικὸς Λέων, ὅστις ἦτο τῶν κοσμημάτων τῆς Βυζαντιακῆς αὐλῆς, ρητῶς μαρτυρεῖται ὡς σπουδάσας ρητορικὴν, φιλοσοφίαν καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας ὑπὸ τὸν ὄνομαστον διδάσκαλον Μιχαὴλ Ψέλλον, ὅστις ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἀνδρῷ, ὅπου τὸ ὄνομα τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ δὲν ἐλησμονήθη καὶ μέχρι τοῦ νῦν¹.

Ἄλλ' ἐν τῇ οἱ Ἕλληνας εἶχον οὕτω θριαμβεύσει ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, εἶχον ἀπολέσει ἔδαφος ἀλλαχοῦ. Ἐπωφελοῦμενον τὰς ἐν τῷ βυζαντιακῷ κράτει ἀνωμαλίας, ὅτε τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα συμμετεῖχον πάντα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τοῦ 823, σῶμα Σαρακηνῶν μεταναστευσάντων ἐκ τοῦ νότου τῆς Ἰσπανίας εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν κατέπλευσεν εἰς τὴν Κρήτην, ἣτις τότε μόλις ἠνωρθοῦτο ἐκ τῶν ζημιῶν σεισμοῦ τινος, ἀλλ' εἶχεν ἀκόμη τριάκοντα πόλεις. Ἀποβιβασθέντες δ' εἰς τὴν Σοῦδαν, εὔρον τοὺς Κρήτας ὡς τὸ πλεῖστον εθνούς ἢ ὀπωδιήποτε ἀδιαφοροῦντας νὰ μεταλλάξωσι δεσπότης. Ἐνισχυθέντες δὲ ὑπὸ νέου σίφους ὁμοφύλων οἱ Σαρακηνοὶ ἀπεφάσισαν νὰ ἐγκαθιδρυθῶσιν ἰρυσικῶς ἐν τῇ νήσῳ. Λέγεται δέ, ὅτι Κρήτης μοναχὸς ἔδειξεν εἰς αὐτοὺς ὄχυράν θέσιν, ἐν ἣ ἠδύναντο νὰ πῆξωσι τὸ στρατόπεδον αὐτῶν. Διὸ ἔκαυσαν τὰ πλοῖα αὐτῶν καὶ ἐγκατεστάθησαν ἐν τῷ ὑποδειχθέντι τοπίῳ, οἱ τὴν θέσιν ἐπέχει τὸ σημερινὸν Ἡράκλειον, ὅπερ οἱ Ἀραβες ἐκ τῶν περιστοιχιζόντων αὐτὸ χανδάκων ὠνόμασαν Χάνδακα, ἐξ οὗ προῆλθε τὸ βενετικὸν ὄνομα Candia. Ἡ κατάκτησις τῆς νήσου συνετελέσθη μετ' οὐ πολὺ, ἀποδεικνύεται δ' ἐντεῦθεν ἡ ἀπάθεια τῶν Κρητῶν, ὅπως ἀντικειμένη πρὸς τὴν ἡρωϊκὴν ἄμυνα αὐτῶν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις. Ἀνεξιθρησκεία διήλλαξε πολλοὺς αὐτῶν πρὸς τὴν κυριαρχίαν τῶν Σαρακηνῶν, σὺν δὲ τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου ἱκανοὶ Χριστιανοὶ ἠσπασθήσαν τὴν θρησκείαν τῶν κατακτητῶν, ἐλπίζοντες νὰ ἐπιβασθῶσι τοῦ στόλου αὐτῶν καὶ συμμετάσχωσι τῶν κερδῶν τῆς ἀπαισίας ἐκείνης δουλεμπορίας, ἣς κέντρον ἀπέβη ἡ Κρήτη, καθ' ἣ ἐν ἀρχαιοτέροις χρόνοις ἡ Δῆλος. Εἰς μίαν καὶ μόνην περιοχὴν τῆς νήσου, ἦν δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὰ Σφακία, ἐπετρέπη ἀπολαύῃ αὐτονομίας. Διὰ τὴν Ἑλλάδα ἢ ἐν Κρήτῃ κυριαρχία τῶν

1. Κελερηὸς Ἐκδ. Βόννης II. σ. 170 Παπαρρηγοπούλου Ἱστορία Ἑλληνικοῦ Ἔθνους Τόμ Γ'. σ. 723.]

Σαρακηνῶν ὑπῆρξε σοβαρὰ ἀτυχία. Κρήτες παραταί, δεξιῶς ὁδηγούμενοι ὑπὸ Χριστιανῶν ἔξωλοτῶν καὶ ἐπιδοῶντες λάφυρα καὶ δούλους ἐδήρυν τὰς Κυκλάδας καὶ τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ἠπείλουν τὰς παραθαλασσίας πόλεις τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, εἰς αἷ οἱ ἔντρομοι κάτοικοι τῆς Αἰγίνης καὶ ἄλλων ὁμοίως ἐκτεθειμένων τόπων μετηνάστευαν ἐπ' ἐλπίδι σωτηρίας. Αἱ προσκείμεναι τῆς βυζαντινῆς Κυβερνήσεως πρὸς ἀνάκτησιν τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς νήσου, ἣς ἦτο τότε ὁ δρόμος τῆς Ἀνατολῆς συμπύκνωση ἀπέβησαν ἐπὶ ἓνα αἰῶνα καὶ ὑπερέκεινα ἀνεπιτυχεῖς, καὶ ἐπὶ ἑκατὸν τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἡ Κρήτη ἐξηκολούθησε κατεχομένη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν. Δὲν ἔλειψαν τυχαῖαι περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ στόλος αὐτῶν κατεστράφη, ὡς ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου, ὅτε ὁ Βυζαντινὸς ναύαρχος, [Ὡρῦφας] μαθὼν ὅτι ἐμελέτων νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὰ δυτικὰ πελάγια τῆς Ἑλλάδος, διεπερὶωσε τὰ πλοῖα αὐτοῦ κατὰ τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου νύκτωρ διὰ τοῦ ἀρχαίου ἐκείνου διόλου, οἱ ἐγένετο χρεῖσις ὑπὸ τῶν συγχρόνων τοῦ Θεοκιδίδου καὶ ὅσας δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐκλίπει τελείως¹. Διὰ τῆς λαμπρᾶς ἐκείνης ἐπιχειρήσεως ἐτετέθη αἰφνιδίως ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ ἐν τῷ Κορινθιακῷ κόλπῳ καὶ κατέστρεψε τὰ πλοῖα αὐτῶν. Ἀλλὰ νέοι στόλοι ἐξηρτύθησαν ὡς διὰ μαγείας, καὶ ὁ Βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ ἐνισχύσῃ τὰς φρουρὰς τῆς Πελοποννήσου. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ὃν παρώρμησαν εἰς δρᾶσιν αἱ τολμηραὶ ἐπιθέσεις τῶν Σαρακηνῶν ἐναντίον τῆς Ἀθηνητικῆς καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἀνθουσῶν πόλεων, αἱ ἐκεῖνοι ἐδήρυσαν καὶ ἠρῆμωσαν, παρεσκεύασε ναυτικὴν ἐκστρατείαν, ἣς χάριν τὰ ἑλληνικὰ θέματα συνεισήνεγκον πλοῖα καὶ ἄνδρας, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἀνακτήσεως τῆς Κρήτης. Ἀλλ' οὔτε αἱ τὴν ἐκστρατείαν ἐκείνην οὔτε εἰς τὴν τοῦ στόλου τοῦ ἐκπεμφθέντος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος καὶ συγγραφέως Κωνσταντίνου Περφυρογεννήτου ἐπεφυλίσσαστο ἐπιτυχία. Καὶ ἀπέδωκε μὲν τέλος τῷ 961 τὴν Κρήτην εἰς τὸ βυζαντινὸν κράτος ὁ φοβερὸς στρατηγὸς Νικηφόρος Φωκάς ἀλλὰ ἤδη τότε ἤρχισε τὸ Ἡράκλειον νῆποκτῆ τὴν φήμην ἐκείνην, ἣτις ἐπιφανῶς ἠυξήθη κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων τολιορίαν μετὰ ἑπτὰ αἰῶνας.

1. [Πρέπει μᾶλλον νῆποδεχθῶμεν, εἰ διεβίβισαι τὰς νῆσους ἐπὶ τοῦ ἰσθμοῦ διὰ πολλῶν χειρῶν καὶ τεχνικῶν μέσων» Λάμπρου Ἱστορ. τῆς Ἑλλάδος Δ σ. 243.]

Τὰ ὄχυρά αὐτοῦ τείχη ἀντέστησαν ἐπὶ ἑπτὰ ὄλους μῆνας εἰς τὸν Βυζαντινὸν στρατηγόν, ἀλλ' οὕτως μεθ' ὑπομονῆς ἀνέμενε τὴν κατάλληλον ὥραν καὶ τέλος ἐκυρτίευσεν τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου. Ἐλήφθησαν δὲ τὰ δραστηκώτατα τῶν μέτρων χάριν τελείας καθυποτάξεως τῆς νήσου. Τὰ εὐρέα πλίνθινα τείχη τοῦ Ἡρακλείου κατηδαφίσθησαν, ἐκτίσθη δὲ νέον φρούριον καλούμενον Τέμενος ἐπὶ τοῦ βυώματος Ῥακά εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων χιλιομέτρων ἐν τῇ μεσογαίᾳ πρὸς ἐκφόβησιν τῶν κατοίκων. Καὶ τινες μὲν τῶν Σαρακηνῶν μετηνάστευσαν, ἄλλοι δὲ περιήλθον εἰς τάξιν δουλοπαροίκων. Κατὰ τὸ σύνθημα δὲ οἱ κατηχηταὶ ἐπηκόλουθήσαν εἰς τὰ βυζαντικὰ ὄπλα καὶ ἡ νῆσος προσέεικνε πολλοὺς χριστιανοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀρμενίους¹. Καὶ τῶν μὲν Ἀρμενίων τὸ ὄνομα διασώζουσιν ἀκόμη τὰ ἐν Κρήτῃ χωρία Ἀρμένια, μεταξὺ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐποίκων ὑπῆρχον ἔτι βυζαντικοὶ οἰκοὶ εὐλατριδῶν, ὧν οἱ ἀπόγονοι παρέσχον ἀρχηγοὺς εἰς τὰς ἐπαναστάσεις τῶν κατόπιν χρόνων. Κατὰ δὲ τὴν εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἐπιστροφὴν τῶν ἀπ' αὐτοῦ ἀποσκιρτησάντων ἐξαίρετος ὑπῆρξεν ἡ δρασις τοῦ Ἀρμενίου μονοχοῦ Νίκωνος τοῦ ἐκ τῆς προσφωνήσεως ἦν πολλάκις μετεχειρίζετο ἐπονομαζομένου Μετανοεῖτε. Οὕτως ἀνέστησαν καὶ πάλιν αἱ χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἐφ' αἷς ἤτις ποτε ὀνομαστῆ ἡ Κρήτη, καὶ ἡ ἀνάκτησις τῆς Κρήτης ἀνέωξεν εἰς τὸν Νικηφόρον Φωκᾶν τὴν πρὸς τὸν θρόνον ὁδόν, εἰς τὸν διάκονον Θεοδόσιον ἐνέπνευσε τὸ θέμα μακροῦ λαμβικοῦ ποιήματος καὶ τὸν Νίκωνα ἀνέδειξεν ἄξιον τῆς μονιμωτέρας ἀνυψώσεως εἰς τοὺς ὀσίους. Ἀλλὰ παρὰ τὰς προσπαθείας ταύτας οὐκ ὀλίγοι Ἀραβες διετήρησαν τὴν μωαμεθανικὴν αὐτῶν θρησκείαν καὶ οἱ Τουρκοκρήτες τοῦ Ἀμαρίου θεωροῦνται μέχρι καὶ τῆς σήμερον ἀπόγονοι αὐτῶν.

Κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἐπῆλθε οὐ μόνον ἡ ἀνάκτησις τῆς Κρήτης χάριν τοῦ βυζαντιτικοῦ κράτους καὶ τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἀλλὰ καὶ ἡ διάδοσις μονῶν ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Νίκων μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἐν Κρήτῃ κατηχητικοῦ ἔργου ἐπασκέφθη τὰς Ἀθήνας, ὅπου κατὰ τὸν βιογράφον αὐτοῦ κατέθελε τὸν λαὸν διὰ τῶν ὁμιλιῶν αὐτοῦ, προεχώρησε μέχρι τῶν Θηβῶν, καὶ ἑκατα ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπου ἵδρυσεν μονὴν καὶ ἐγκατεστάθη ὧς ἐν ὄρητηρίῳ. Ἐκεῖθεν ἐκκινῶν ἐξετέλει ἀποστολικὰς ἀκοδημίας

1. [Μᾶλλον Ἕλληνας ἐκ τοῦ Ἀρμενιακοῦ θέματος].

μεταξὺ τῶν σλαβικῶν φύλων, τῶν Μείσγγων καὶ Ἐξερικῶν, οἵτινες εἶχον καὶ πάλιν ἀποστατήσαι ἐναντίον τῆς αὐτοκρατορικῆς ἀρχῆς καὶ εἶχον ἀναγκασθῆ καὶ πάλιν γὰ ὑποκέρψωσιν εἰς τὴν πληρωμὴν φόρου. Ἄλλ' αἱ ἄλλαι ἐκείναι φυλαὶ ἐξηκολούθηον λαφυραγωγούσαι τὴν περίχωρον, καὶ ἡ μονὴ τοῦ Ὀσίου Νίκωνος ἐπροσταταίετο ἐκ τῶν ἐπιθέσεων αὐτῶν μόνον ἐκ τοῦ φόβου, ὃν ἐνέπνεεν ἡ μνήμη τοῦ ἁγίου ἀνδρός. Καὶ δὴ μακρὸν χρόνον μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐλατρεύετο ὡς ὁ φρουρὸς τῆς Σπάρτης, ὅπου ἡ μνήμη αὐτοῦ διατηρεῖται μέχρι καὶ τῆς σήμερον, καὶ ὁ Πελοποννήσιος ναύτης, ὁ καταλαμβάνομενος ὑπὸ τρικυμίας ἐξώθεν τοῦ Ταινάρου ἐδέετο πάντως τοῦ ὁσίου, ὡς οἱ πρόγονοι τοῦ ναύτου ἐκείνου ἐδέοντο τοῦ Κάστορος καὶ τοῦ Πολυδεύκου. Ἐν δὲ τῇ στερεᾷ Ἑλλάδι ἡ δρᾶσις τοῦ ὁσίου Λουκᾶ ὑπῆρξεν ἐπ' ἴσης σπουδαία ὅσον ἡ τοῦ ἁγίου Νίκωνος ἐν τῷ νότῳ τῆς χώρας. Οἱ γονεῖς τοῦ ἀξιολόγου ἐκείνου ἀνδρός εἶχον φύγει ἐξ Αἰγίνης, ὅτε οἱ Κρήτες πειραταὶ ἐδήουν ταύτην τὴν νῆσον καὶ εἶχον καταφύγει εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπου ἐγεννήθη ὁ Λουκᾶς. Ἐμπορούμενος δὲ ὁ νεαρὸς Λουκᾶς τῆς ιδέας, ὅτι ἦτο κεκλημένος εἰς ἱερὰν ἀποστολὴν ἐγκατεστάθη ὡς ἐρημίτης ἐν μονήρει τινὶ ὅρει τῆς Ἑλλάδος πλησίον τῆς παραλίας, ὅπου ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἀφιέρωσεν ἑαυτὸν εἰς τὴν προσευχὴν. Ἐμειρομὴ Βουλγάρων ἐξεδίωξεν αὐτὸν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὅπου ἐπὶ ἕτερα δέκα ἔτη ὑπηρέτησεν ὡς ἀκόλουθος ἄλλου ἐρημίτου, ὅστις καθ' ἃ οἱ περιώνυμοι στυλῆται τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν, ἐζη ἐπὶ κίονος πλησίον τῶν Πατρῶν. Μετὰ διαφόρους δὲ ἄλλας περιπετείας μετώκησεν εἰς τὴν Στεῖριν, μεταξὺ τῶν Δελφῶν καὶ τῆς Λεβαδείας, ὅπου σώζεται μέχρι τῆς σήμερον ἡ φερώνυμος αὐτοῦ μονὴ τοῦ ὁσίου Λουκᾶ.

Τὴν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπορρόφησην τῶν ἐχρισθιανισθέντων Σλάβων διέκοπτον ἔστιν ὅτε αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων, αἵτινες τότε ἀπέβησαν συχναί. Ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους περὶ τὰ τέλη τοῦ ἐνάτου αἰῶνος εἶχεν αὐξήσει μεγάλως ἡ δύναμις τῆς φυλῆς ταύτης, καὶ οἱ Ἰσάροι τῶν Βουλγάρων ἦσαν φοβεροὶ ἀντίπαλοι τῶν αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου. Περὶ τὸ 929 οἱ Βούλγαροι ἐκυρίευσαν τὴν Νικόπολιν καὶ μετέβαλον αὐτὴν εἰς βουλγαρικὴν ἀποικίαν, ἀνακτηθεῖσαν μόνον μετ' ἀξίους λόγου ἀγῶνας. Ὁ μητροπολίτης Κερκύρας Ἀρσένιος, ὅστις ἀργότερον ἐτάχθη εἰς τοὺς ἁγίους καὶ ὑπῆρξεν ἐπὶ αἰῶνας ὁ πολιτάρχος τῆς νήσου, ὅπου τελεῖται ἀκόμη σήμερον ἡ μνήμη αὐτοῦ καὶ ἀνε-

παύεται τὸ λείψανόν του. ἠγματοπίσθη ὑπὸ τῶν ἐπιδρομέων ἐκείνων; ἀλλ' ἐλυτρώθη ὑπὸ τῆς ἀνδρείας τῶν γησιωτῶν¹ καὶ νέα φυλή, οἱ καλούμενοι Σκλαβηταῖοι, πιθανῶς παραφυὰς τῶν Βουλγάρων εἰσώρμησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον. Τὰ φιλοτάραχα φύλα τῶν Μιλιγῶν καὶ Ἐξερῶν ἐδραζαν τὴν τύκαιριαν ταύτην, ὅπως ἀξιόσωσι τὴν ἐλάττωσιν τοῦ φόρου αὐτῶν, ὅστις εἶχεν ἀύξηθῆ μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτῶν ἀποστασίαν. Ἡ δὲ κυβέρνησις συνετῶς ὑπεχώρησεν εἰς τὴν αἴτησιν αὐτῶν καὶ οὔτω προέλαβε φοβερὴν ἐπανίστασιν. Ἄλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι συνεκλονίσθησαν ὑπὸ στάσεως ἐπιχωρίου. Ἀνώτερος Βυζαντινὸς ἄρχων, καλούμενος Χαζέ εἶχεν ἐξεγείρει τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ διὰ τῆς τυραννίας αὐτοῦ καὶ τοῦ σκανδαλώδους βίου. Φοβηθεὶς δ' ἐκ τῆς ἀπειλητικῆς στάσεως τῶν κατοίκων, μεθ' ὧν ἠνώθησαν καὶ ἄλλοι ἐκ τῆς ὑπαίθρου χώρας, κατέφυγεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, τὸν ἀρχαῖον Παρθενῶνα. Ἄλλὰ ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος ναὸς δέν ἠδυνήθη νὰ προστατεύσῃ αὐτὸν ἀπὸ τῆς ἐκδικήσεως τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες ἐθανάτωσαν αὐτὸν διὰ λιθοβολίας πορ' αὐτὸν τὸν βωμὸν, ἐπιδείξαντες οὔτως ὀλιγωτέραν εὐλάβειαν πρὸς τὴν Παρθένον ἢ οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι εἶχον ἐπιδείξει ποτὲ ὑπὸ ἀναλόγους περιστάσεις πρὸς τὴν Ἀθηναῖν.

Ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Πορφυρογέννητος, ὅστις ἔγραψε περὶ τὰ μέσα τοῦ δεκάτου αἰῶνος, κατέλιπεν εἰς ἡμᾶς εὐχάριστον εἰκόνα τῆς Πελοποννήσου οἷα ἦτο ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ. Ἐν τῷ θέματι τούτῳ ὑπῆρχον τεσσαράκοντα πόλεις, καὶ τινα ἰδέαν περὶ τῶν πόρων αὐτῶν δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν ἐκ τῆς μαρτυρίας, καθ' ἣν οἱ Πελοποννήσιοι ἀπηλλάγησαν τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας κατὰ τινα στρατείαν ἐναντίον τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς πληρωμῆς ἑπτακισχιλίων διακοσίων χρυσῶν νομισμάτων καὶ τῆς παροχῆς χιλίων ἵππων ἐστρωμένων καὶ χαλινωμένων². Ἡ βιομηχανία τῆς πορφυρείας, ἡ χαρτοποιία καὶ ἡ μεταξουργία ὡς καὶ ἡ ναυτιλία παρῆγον πάντως ἀξιόλογα κέρδη εἰς τοὺς ἐξασκοῦντας τὰ ἐπαγγέλ-

1. Mustoxidi Delle cose Gorgiresi s. 409. [Σπυρ II. Λάμπρου. Κερκυραϊκὰ ἀνάκτορα ἐκ χειρογράφων ἀγίου Ὁρους, Κανταβρυγίας, Μονάχου καὶ Κερκύρας νῦν πρῶτον δημοσιευόμενα ἐν Ἀθήναις 1882. Σπυρ. Παπαγεωργίου Περὶ τοῦ ἀγίου Ἀρσενίου μητροπολίτου Κερκύρας. Ἐν Κερκύρῃ 1872 σελ. 11].

2. Κωνσταντίνου Πορφυρογεννήτου, Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν (De administrando imperio) ἐκδ. Βόννης III σ. 243—4.

ματα ἐκεῖνα, καὶ ἡ ἐν Σάρτη ἱερῆς πολλῶν Ἰουδαίων ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Νίκωνος, πειραθέντος νὰ ἐκδιώξῃ αὐτούς, δεικνύει, ὅτι ὑπῆρχεν αὐτόθι εὐκαιρία πλουτισμοῦ. Ὁ βιογράφος τοῦ ἁγίου παριστάνει τὴν πόλιν ταύτην, ἣτις ἦτο ἴσως ἡ γενέτειρα τῆς συγχρόνου αὐτοκρατείας Θεοφανοῦς, τῆς συζύγου τοῦ Ῥωμανοῦ Β' καὶ εἶτα τοῦ Νικηφόρου Φωκά 1, ὡς κεκτημένην ἰσχυρὰν ἀριστοκρατίαν καὶ ἔχουσαν ἐμπορικὰς σχέσεις μετὰ τῆς Βενετίας 2. Ἡ δὲ ἀνάκτησις τῆς Κρήτης διὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν παραλίων πόλεων ἀπὸ τῶν δηλώσεων τῶν πειρατῶν προήγαγεν, ὡς εἶκος, τὴν εἰρημίαν τῆς Ἑλλάδος. Σχολαὶ ἰδρῦθησαν καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις καὶ Κορίνθῳ, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου ἐκείνου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου τρίτου αἰῶνος ἡ χώρα προώδευσε παρὰ τὴν ἐπανάληψιν τυχαίων ἐπιδρομῶν. Οὕτως ὁ Βούλγαρος τσάρος Σαμουὴλ ἐκυρίευσεν τὴν Λάρισσαν καὶ ἀπήγαγε πολλοὺς τῶν κατοίκων ὡς καὶ τὸ λείψανον τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλίας ἁγίου Ἀχιλλεῖου, ὃπερ εἶχεν ὑπάρξει τὸ κύριον ἅγιον λείψανον τῆς πόλεως ἐκείνης. Ὁ στρατὸς τοῦ Σαμουὴλ ἐνεφανίσθη δις πρὸς νότον τοῦ Ἰσθμοῦ, καὶ ἡ Ἀττικὴ ἐδηλώθη ὑπὸ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Εἰς τὴν περίοδον ταύτην δυνάμεθα νὰναφέρωμεν τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν μαρτυρίαν καθ' ἣν «πᾶσαν Ἡπειρον καὶ Ἑλλάδα σχεδὸν καὶ Πελοπόννησον καὶ Μακεδονίαν Σκύθαι Σλαῦοι νέμονται». Ἄλλ' ὅτι οἱ Βούλγαροι ἔφθασαν εἰς τὸν ποταμὸν Σπερχεῖον κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν αὐτῶν αἰφνιδίως ἐπέπεσε κατ' αὐτῶν βυζαντιακὴ στρατιὰ, ἣτις ἐνίκησεν αὐτούς. Ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος Β' ὁ ἐπονομαζόμενος Βουλγαροκτόνος συνεπλήρωσε τὴν κατάλυσιν τοῦ πρώτου βουλγαρικοῦ κράτους, καὶ κατὰ τὴν θριαμβευτικὴν αὐτοῦ πορείαν τῷ 1019 διὰ τοῦ βουρξίου καὶ τῆς στερεᾶς Ἑλλάδος εἶδε τὰ ὄστα τῶν φονευθέντων ἔτι λευκάζοντα παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Σπερχεῖου. Μετὰ δὲ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν τειχῶν τῶν Θερμοπυλῶν κατέβη εἰς τὰς Ἀθήνας, αἱ

1. Οἱ δύο μεγάλοι τάφοι ἐν τῇ κρύπτῃ τοῦ Ὁσίου Λουκά εἶνε ἴσως οἱ τοῦ Ῥωμανοῦ καὶ τῆς Θεοφανοῦς. Ὁ Δέων Διάκονος [ἐκδ. Βόννης, III, 9] λέγει αὐτὴν «Λάκαιναν», [ἀλλὰ πρβλ. Ζωναρᾶ τόμ. III σ. 305 (ἐκδ. Βόννης) Θεοφάνους τόμ. I σ. 760 (ἐκδ. Βόννης).] Ὑπάρχουσι τινες οἱ λέγοντες, ὅτι κατήγετο ἐκ ταπεινοῦ γένους, ἄλλοι δ' ἐξ εὐγενοῦς οἴκου τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Κατὰ τινὰ ἐπισκοπεῖν μου εἰς τὸν Μυστράν, νεωστὶ γενομένην, παρετήρησα μέγαν ἀριθμὸν ἑβραϊκῶν ἐπιγραφῶν.

2. [Σκυρ. II. Δάμπρου ἐν τῷ Νέῳ Ἑλληνομνημῶν τόμ. Γ' σ. 215].

οὐδείς Βυζαντινὸς αὐτοκράτωρ εἶχεν ἐπισκεφθῆναι ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τοῦ Κωνσταντοῦ Β. Ἡ ἐπίσκεψις δὲ αὕτη ὑπῆρχε πρόσφορος ἐπισφράγισις τῆς ἐκστρατείας. Τὸ πρῶτον τότε μετὰ αἰῶνας αἱ βυζαντιακαὶ κτήσεις ἐξετείνοντο ἀπὸ τοῦ Βεσπόρου μέχρι τοῦ Λουνάβωσ, καὶ ἡ χερσόνησος τοῦ Αἴμου εὐρίσκετο καὶ πάλιν ὑπὸ ἑλληνικὴν κυριαρχίαν. Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας τῇ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, τοῦ ἀληθινοῦ κέντρου καὶ ἱεροῦ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ βίου ἐν ἡμέραις παρελθούσαις, ὁ νικηφόρος αὐτοκράτωρ προσήνεγκεν εὐχαριστίας εἰς τὸν Ὑψιστον ἐπὶ ταῖς νίκαις αὐτοῦ, καὶ ἐπέδειξε τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ διὰ τῆς δωρεᾶς πλουσίων ἀναθημάτων εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἐκ τῶν ληφθέντων λαφύρων¹. Τὸ κάλλος τοῦ ναοῦ, ὑπερὸ Βασιλείου φαίνεται αὐξήσας διὰ τῶν ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων τοίχων ζωγραφηθεισῶν τοιχογραφιῶν, ὧν ἴχνη εἶνε ὄρατὰ καὶ μέχρι τῆς σήμερον, δικαίως ἐξυμνήθη ἐπὶ τῆς ἐπιγενομένης γενεᾶς, καὶ ἐν τῶν περιέργων τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου, ἡ ἀείφωτος χρυσῆ λυχνία, μνημονεύεται ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ γράψαντος τὸ λεγόμενον «Βιβλίον τοῦ Γουίδωνος» καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰσλανδίας περιηγητοῦ Σαιβούλφου. [Οὐχ ἦρτον δ' αἴτιον μνείας εἶνε τὸ ὑπὸ τοῦ κατοπινῆς μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ Ἀχομινάτου ἀναφερόμενον· «Ἄλλ' ἐξ οὐ δῆτα ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἐκ τῆς ἀειπαρθένου κόρης ἀνέσχε, τὸ μὲν κλάνον ἐκεῖνο καὶ ζοφερὸν ἀπέσβηκε πῦρ. . . καὶ ἡ ἀκρόπολις αὕτη τῆς τυραννίδος τῆς ψευδοπαρθένου Ἀθηνᾶς ἀπὸ πλάκτου καὶ οὐκέτι τὸ ἐπιβώμιον αὐτῆς πῦρ ἀκείμητον τρέφεται»]². Καὶ ἄλλοι δ' ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τοῦ Βασιλείου, καὶ ἡ ἀνάκτις ἢ ἴδρουσις ἐκκλησιῶν ἐν Ἀθήναις ὑπῆρξεν ἐν τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ ἐνδεκάτου αἰῶνος.

Ἀπαλλαγείσα δὲ πρὸς ὄραν ἡ Ἑλλάς ἀπὸ πειρατῶν καὶ ἐχθρῶν στρατιῶν ἠδυνήθη καὶ πάλιν νὰ ἐπιδιώξῃ ἀνενόχλητος τὰς τέχνας τῆς εἰρήνης. Οὕτω κατὰ τὸν μέγαν λιμὸν τὸν κατασχόντα ἐν Κωνσταντινουπόλει τῷ 1037 τὰ θέματα τῆς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαγάγωσιν ἑκατὸν χιλιάδας μεδίμνους σίτου χάριν ἀνακουφίσεως τῆς βασιλευούσης. Ἡ δὲ μεγίστη ζημία τῶν Ἑλλήνων ἦσαν αἱ βίαιαι εἰσπράξεις τῆς αὐτοκρατορικῆς κυ-

1. [Κεθρηνοῦ ἐκδ. Βόννης σ. 717.— Ζαγαρέκδ. Βόννης τόμ. Β' σ. 227.]

2. [Σ. Λάμπρου Μιχαὴλ Ἀχομινάτου τὰ σωζόμενα. Ἐν Ἀθήναις 1879· τόμ. Α' σελ. 104 ἐ].

βερνήσεως, ὧν ἕνεκεν ἐξεργάγησαν δύο ἐπαναστάσεις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βασιλείου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη αὐτῶν συνέβη ἐν Ναυπάκτῳ ὅπου ὁ λαὸς ἐξηγέρθη ἐναντίον τοῦ Μωρογωργίου, τοῦ μισητοῦ στρατηγοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, ἐφόνευσεν αὐτὸν καὶ διήρπασε πάντα τὰ αὐτοῦ ὑπάρχοντα ¹. Ἡ ἀτοστασία ἐκείνη ἐτιμωρήθη αὐστηρῶς, τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὅστις εἶχε συμπράξει μετὰ τοῦ λαοῦ, τυφλωθέντος συμφωνῶς πρὸς τὸ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἰσχύον ποινικὸν δίκαιον. Μετὰ δὲ τινα ἔτη οἱ κάτοικοι τοῦ θέματος Νικοπόλεως ἐφόνευσαν τὸν αὐτοκρατορικὸν εἰσπρόκτορα καὶ ἐκάλεσαν τοὺς Βουλγάρους, οἵτινες εἶχον ἐξεγερθῆ ἕνεκεν ἀναλόγων πιέσεων. Καὶ ἡ μὲν Ναυπάκτος ἀντέσχεν ἐν τῇ δύσει, οἱ δὲ Θηβαῖοι, ὧν ἡ πόλις ἦτο τότε πλουσία καὶ ἀνθηρὴ, ἐγκατέλιπον τὰ μεταξὺ τῶν αὐτῶν, καὶ ἐτρέπησαν ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ². Ἄλλ' ἠττήθησαν μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὑπῆρξαν οἱ ἰσχυρισθέντες, ὅτι οἱ νικηταὶ κατέλαβον τὸν Πειραῶν, συμπραττόντων τῶν δυσηρεσημένων Ἀθηναίων.

Ἡ εἰκασία αὕτη, ἣν ἄλλως ἀπέρριψεν ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς τῶν μεσαιωνικῶν Ἀθηνῶν Φερδινάνδος Γρηγορόβιος, ³ στηρίζεται ἐπὶ μιᾷ τῶν περιεργωτάτων ἀνακαλύψεων τῶν γενομένων ἐν σχέσει πρὸς τὰς Ἀθήνας. Καὶ δὴ πᾶς ὁ ἐπισκεπτόμενος τὴν Βενετιάν εἶδε τοὺς περιφήμους λέοντας τοὺς κοσμοῦντας τὴν πρόσοψιν τοῦ ναυστάθμου. Ἐν τῶν ἀγαλμάτων τούτων, ἀπαχθὲν εἰς τὴν Βενετιάν ἐκ Πειραιῶς τῷ 1688 ὑπὸ τοῦ Μαροζίνη ὡς τρόπαιον, φέρει ἐπικεχαραγμένην ῥουνικὴν ἐπιγραφὴν, ἀναγνωσθεῖσαν ὑπὸ εἰδικοῦ γνώστου τῆς γραφῆς ταύτης. Συμφωνῶς πρὸς τὴν μετάφρασιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ γίνεται μνεῖα τῆς ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ καταλήψεως τοῦ Πειραιῶς ὑπὸ τοῦ περιλαλήτου Ἀράλδου Χαρθρίδα, ὃν ὁ βασιλεὺς τῆς Ἀγγλίας Ἀράλδος ἐνίκησε κατὰ τὸ Stamford Bridge καὶ ὅστις τῷ 1040 ἦτο ἀρχηγὸς τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἐν Κωνσταντινουπόλει. Κατ' ἀκολουθίαν ἐξεγέρσεως ἐν Ἀθήναις, καθ' ἣ φαίνεται, ὁ Ἀράλδος εἶχεν ἀποσταλῆ μετ' ἀποσπάσματος τῆς φρουρᾶς ἐκείνης, συνισταμένης ὡς τὸ κλειστόν ἐκ Νορβηγῶν, ἵνα κατασταίλῃ τὴν ἀποστασίαν. Μετὰ δὲ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου τούτου οἱ Νορμαννοὶ ἐκεῖνοι κατὰ τρόπον ὅμοιον πρὸς τὸν τῶν

1. [Κεθρηνὸς Β' σελ. 482 ἐκδ Βόννης;].

2. Κεθρηνὸς II σ. 475, 481, 516, 529. Ζωναρᾶς, Ἔκδ. Δειψίας IV σ. 123. Early Travels in Palestine 32.

3. [Ἑλλ. μετάφρ. Σπυρ. Π. Λάμπρου Τομ. I σελ. 237.]

νέων περιηγητῶν ἐχάραξαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ τὰ ἔργα ἐπὶ τῆς ῥάχως τοῦ λέοντος, ὅστις τότε ἴστατο, καθ' ἣ ὁ λέων τοῦ γερμανικοῦ Λινδαίου, κατὰ τὸν εἰσαπλοῦν τοῦ Πειραιῶς καὶ ἔδωκεν εἰς τὸν λιμένα τοῦτον τὸ μεταγενέστερον ὄνομα Δριέκος Ἰταλιστὶ Porto Leone. Παράδοξος εἶνε πράγματι ἡ σύμπτωσης τῆς εἰρέσεως περιεργωτάτης ἱστορικῆς μαρτυρίας μνημείου ἐν Βενετίᾳ γνωρίζοντος εἰς ἡμᾶς τὴν καταβάσιν Νορβηγῶν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.

Λιχόνοια μεταξὺ τῶν Βουλγάρων ἤγαγεν εἰς τὴν συντριβὴν αὐτῶν, καὶ ἡ Ἑλλάς ἀπῆλause τελείας ἀπαλλαγῆς ἀπὸ βαρβάρικων εἰσβολῶν κατὰ τὰ ἐπόμενα τεσσαράκοντα εἰς ἔξαιρουμένης παραδικῆς ἐπιδρομῆς τῶν Οὐζῶν φυλῆς τουρκικῆς, ἣτις δὲν ἀφήκεν ἴχνη ἐπὶ τῆς χώρας. Αἰδὲ Ἀθηναῖοι κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἐθεωροῦντο ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀρχόντων τῶν εἰς αὐτὰς σιελλομένων ὡς ἡ ἀπωτάτη ἐσχατιὰ τῆς γῆς, καίτοι ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ φιλελληνισμὸς εἶχεν ἐπαίξιον ἀντιπρόσωπον τὸν ἱστορικὸν Μιχαὴλ Ψελλόν, ὅστις διηνεκῶς ἐπεδείκνυε θερμότατον ἐνδιαφέρον περὶ «τῆς Μούσης τῶν Ἀθηναίων». Περιεργότερος δ' ἀνὴρ, φέρων τὸν τύπον τῶν μοναχικῶν ἐκείνων χρόνων, ὑπῆρξε ὁ Καππαδόκης μοναχὸς Μελέτιος, ὅστις ἐγκυτεστάθῃ ἐν τοῖς συνόροις τῆς Ἀττικῆς καὶ τῆς Βοιωτίας καὶ διὰ τῶν θαυμάτων αὐτοῦ ἀπέκτησεν αὐτόθι μέγα κῦρος. Τὸν Μελέτιον βλέπομεν καταβαίοντα ἐκ τοῦ ἐρημικοῦ αὐτοῦ ὄρους εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπως ἀπολυτρώσῃ ὄμιλον ρωμαίων προσκυνητῶν καταφυγόντα αὐτόσε καὶ ἀπειληθέντα διὰ θανάτου ὑπὸ τῶν περισσοθηρῶν Ἀθηναίων. Μανθάνομεν δὲ περὶ τῶν μονῶν ἃς εἶρεν ἐν διαφόροις μέρεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐκεῖνος ὑπῆρξε κατὰ μέγα μέρος ὁ αἴτιος τῆς ἐν τῇ χώρᾳ διαδόσεως τῶν μοναχῶν, ὧν πολλοὶ ἦσαν ἀπλῶς λησταὶ μετημφιεσμένοι παρακωλύοντες τὴν δεικνὴν πρόοδον καὶ παράβλαψαντες πάντα ἐθνικὸν βίον κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα. Τὸ δὲ χειρότερον, ἡ ὀριστικὴ διάσπαισις τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Λατινικῆς ἐκκλησίας τῷ 1053 διὰ τῆς διγέρεσεως φανατικοῦ μίσους μεταξὺ τῆς Δύσεως καὶ τῆς Ἀνατολῆς, προεκάλεσεν ἀνυπολόγιστα δαινά εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ὑπῆρξε μία τῶν αἰτιῶν τῶν Λατινικῶν ἐπιδρομῶν τῶν κορυφαῶν εἰς τὴν ἐν ἔτει 1204 κατάλυσιν τῆς Βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας.

Τότε τὸ πρῶτον ἐπῆλθεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλλάδος ἡ ἐμφάνισις τῆς κράτερός ἐκείνης φυλῆς τῆς ἐν τῷ αὐτῷ αἰῶνι ἐμφανισθείσης

καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ. Οἱ Νορμαννοὶ τῆς Ἰταλίας ὑπὸ τὸν φοβερὸν αὐτῶν ἡγέτην, τὸν Ρεβέρτον Γυισκάρδον, ἀπεφασίσθη νὰ μιμηθῶσι τοὺς ἄθλους Γουλιέλμου τοῦ Κατακτητοῦ, ἐκτόσσοντες τὴν βυζαντιακὴν αὐτοκρατορίαν, ἣτις ἐφαίνετο εἰς τὰ τολμηρὰ ἐκεῖνα πνεύματα εὐκόλος λείσθαι. Ἡρξισαν δὲ διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν Βυζαντιακῶν ἐπαρχιῶν ἐν Ἰταλίᾳ Ἀπουλίας καὶ Καλαβρίας καὶ ἔπειτα ἔστρεψαν τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκεῖθεν τοῦ Ἀδρίου εἰς τὴν ἀντιπέραν ἀρχήν. Εὐκόλος δ' ἐπέηξεν ἡ εἴρεσις ἀφορμῆς πρὸς ταύτην τὴν ἐπιδρομήν. Μία τῶν θυγατέρων τοῦ Γυισκάρδου ἦτο μεμνηστευμένη μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ Ζ'. Ἀλλὰ τοῦ θρόνου τοῦ Μιχαὴλ ἀνατραπέντος δι' ἐπαναστάσεως, ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐνεκλείσθη εἰς μονήν, καὶ οὕτως ὁ Γυισκάρδος ἔδραξε τὴν εὐκαιρίαν νὰ προστιῆ ὡς ὑπέρμυχος τῆς πεσοῦσης δυναστείας. Ἀπατεὼν ἐκ πλαστοπροσωπίας παρουσιαζόμενος ὡς ὁ καταλυθεὶς αὐτοκράτωρ ἐδεήθη τῆς βοηθείας τοῦ Γυισκάρδου ἐν τῷ περὶ ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ἀγῶνι, καὶ ὁ μέγας πάπας ὁ ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρηγορίου Ζ' κατέχων τότε τὸν θρόνον τῆς Ῥώμης ἐζήτησε τὴν θεάρεστον αὐτοῦ βοήθειαν κατὰ τῶν σχισματικῶν Ἑλλήνων. Μετὰ μακρὰς παρασκευὰς ὁ Γυισκάρδος ἐνεφανίσθη τῷ 1081 πρὸ τῆς Κερκύρας, ἣτις παρεδόθη εἰς τὸν Νορμαννὸν ἐπιδρομέα, καὶ ἔπειτα διηύθυνεν τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ Δυρραχίου, νῦν κατερειπωμένου ἀλβανικοῦ φρουρίου, ὅπερ τότε ἦτο ἡ ἐσπερία κλεῖς τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος Α', ἀπειλούμενος ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ ὑπὸ τε τῶν Σελδουκιδῶν Τούρκων ἐν Ἀσίᾳ καὶ ὑπὸ τῶν Νορμαννῶν ἐν Ἑυρώπῃ ὁμολόγησεν εἰρήνην μετ' ἐκείνων καὶ ἔπειτα ἐξεκίνησε πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ Δυρραχίου. Ἀλλὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐμπιστευθῆ εἰς μόνον χερσαίαν δύναμιν, καὶ, ἐπειδὴ ὁ Βυζαντιακὸς στόλος, καθ' ἃς Τουρκικὸς ἐν ταῖς καθ' ἡμῶν ἡμέραις, εἶχεν ἀμεληθῆ καὶ τὸ πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ προωρισμένον χοῦμα εἶχε διασπαθηθῆ, ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῆς ἐμπορικῆς βενετικῆς πολιτείας. Οἱ δὲ Βενετοὶ ἐθεώρησαν τὴν εὐκαιρίαν κατάλληλον πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐμπορίου αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ ὡς ἀμοιβὴν τῆς βοηθείας αὐτῶν ἔτυχον παρὰ τοῦ ἐν στενοχωρίᾳ εὐρισκομένου αὐτοκράτορος τοῦ δικαιοῦματος ἐλευθέρας ἐμπορίας ἀνὰ τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐν ἣ γίνεται ἰδία μνεῖα, ὡς τόπων ἐπικοινωνίας αὐτῶν, τῶν Θηβῶν, τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Κορίνθου, τῆς Ναυπλίας, τῆς Μεθώνης, τῆς Κορώνης, τῆς Κερκύρας, τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Δημητριάδος. Ἀλλ' ἡ βοήθεια βενετικοῦ στόλου δὲν ἐκόλυσε τὴν ἐναντίον τοῦ Ἀλεξίου νίκην τῶν

Νορμαννῶν ἐν τῇ παρὰ τὸ Λυρράχιον πεδιάδι, ὅπου εἶχον τότε ἀγωνισθῆ ἑναντίον ἀλλήλων ὁ Κίαισαρ καὶ ὁ Πομπήιος. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ ἐπεχώρησεν εἰς τὴν Ἀχρῖδα, ὅπου πρὸ δύο γενεῶν ὁ τσάρος τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ εἶχεν ἐγκαθιδρῦσαι τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, ὁ δὲ νικητὴς τοῦ Ἀλεξίου Γυισκάρδος μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Λυρραχίου ὤδευσε διὰ τῆς Ἀλβανίας καὶ ἐκυρίευσεν τὴν Καστορίαν, ἣν ὑπερησπίζοντο τριακόσιοι ἄγγλοι ἐκ τῶν τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοῦ Βυζαντίου. Ἀνακληθεῖς δ' εἰς τὴν Ἰταλίαν ἕνεκα ταραχῶν ἐν ταῖς ἰδίαις αὐτοῦ κτήσεις καὶ ἕνεκα στενοχωρίας τοῦ συμμάχου Πάπα, ἀνέβηκε τὴν συνέχισιν τῆς ἐκστρατείας εἰς τὸν υἱὸν Βοημοῦνδον, ὅστις εἰσώρμησεν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, τὴν ἱστορικὴν ἐκείνην κονίστραν τῆς ἑγγύς Ἀνατολῆς. Ἄλλ' οἱ Νορμαννοὶ δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὰ ὄχυρά τεῖχη τῆς Λαρίσης καὶ τὸν χρυσὸν τοῦ Ἀλεξίου, καὶ ὁ Βοημοῦνδος ἠναγκάσθη ν' ἀποχωρήσῃ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἶρε δὲ τὸν πατέρα ἔναγχον ἐπιστρέψαιτα ἐκ τοῦ θριάμβου αὐτοῦ ἐν Ῥώμῃ, ἣν εἶχε παραδώσει εἰς τὸν Πάπαν, καὶ ἔτοιμον νὰ ἐπιχειρήσῃ δευτέραν ἐκστρατείαν ἑναντίον τῆς βυζαντιακῆς αὐτοκρατορίας. Τῷ 1084 ὁ Γυισκάρδος ἐξέπλευσε καὶ πάλιν, μετὰ δὲ τρεῖς ναυμαχίας πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Βενετούς αὐτῶν συμμάχους ἡ Κέρκυρα παρεδόθη καὶ πάλιν εἰς τοὺς Νορμαννοὺς, καὶ ὁ ἡγέτης αὐτῶν μετεχειρίσθη τὴν νῆσον ταύτην ὡς ὄρμητήριον ἑναντίον τῆς Κεφαλληνίας. Ἄλλ' ἐκεῖ προσεβλήθη ὑπὸ πυροτοῦ ἀγαθόντος αὐτὸν εἰς τὸν τάφον καὶ ματαιώσαντος τὴν ἐκστρατείαν, ἣς ἐκεῖθεν εἶχεν ὑπάρξει ὁ νοῦς καὶ ἡ ψυχὴ. Τὸ δὲ χωρίον Φισκάρδον διασώζει τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ τὴν ἀνάμνησιν τῆς δευτέρας ταύτης ἀποπέρας τῆς Δύσεως ὅπως ἐπιβάλη τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ἀνατολῆς.

Ὁ Βοημοῦνδος ἐπανελάβε μετὰ εἴκοσι καὶ δύο ἔτη τὰς ἑναντίον τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους ἐπιθέσεις τοῦ πατρός. Ἐν τούτῳ δὲ τῷ μεταξὺ καρπὸς τῆς συμμετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν πρώτην σταυροφορίαν ὑπῆρξεν ἡ ἀνάρρησις αὐτοῦ ὡς ἡγεμόνος τῆς Ἀντιοχείας, μιᾶς τῶν τιμαριωτικῶν ἐκείνων πολιτειῶν, αἵτινες πλέον προσεπέλασαν ἀμέσως εἰς τὰς κτήσεις τοῦ Ἑλληνος αὐτοκράτορος, καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐξάσκησις μεγίστης κοινωνικῆς ἐπιδράσεως ἐπὶ τὰ ἥθη τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ. Βοηθούμενος ὑπὸ τῶν Πισατῶν, ὧν ὁ στόλος ἐδήλωσε τὰς Ἰονίους νήσους, ὁ Βοημοῦνδος ἐφαίνετο οἶονεὶ ἐπαναλαμβάνων

τὰς προτέρας ἐπιτυχίας τοῦ πατρός· ἀλλ' ὁ Ἀλέξιος εἶχε διδαχθῆ πῶς νὰ φέρηται πρὸς τοὺς Λατίνους, καὶ ἡ δευτέρα κατὰ τοῦ Δυρραχίου ἐπίθεσις τῶν Νορμαννῶν ἀπέληξεν εἰς συνθήκην εἰρήνης, δι' ἣς ὁ Βηημοῦνδος ἔμισε πίστιν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Κατὰ τὰ ἐπακολουθήσαντα τεσσαράκοντα ἔτη ἡ Ἑλλάς παρὰ μὲν τῶν Νορμαννῶν οὐδένα διέτρεξε κίνδυνον, ἀλλὰ κατέστησαν ὁμοῦς προφανῆ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς μετὰ τῶν Βενετῶν συμμαχίας. Ἡ πολιτεία τοῦ Ἁγίου Μάρκου εἶχεν ἐν Ἰταλίᾳ ἀσπρόνδους ἐμπορικοὺς ἀναπάλους, οἵτινες ἐφθόνουν αὐτὴν διὰ τὸ μονοπώλιον τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμπορίας. Διό, ὅτε ἔγειναν παραχωρήσεις εἰς τοὺς Πισάτας καὶ δὲν ἀνενεώθη ἡ προτέρα μετὰ τῶν Βενετῶν συνθήκη, ἡ βυζαντιακὴ αὐτοκρατορία περιεπλάκη εἰς ναυτικὸν πόλεμον πρὸς τὴν Βενετίαν, ἐξ οὗ ἐπαθον αἱ ἀνυπερίσπιστοι ἑλληνικαὶ νῆσοι καὶ ὅστις ἀπέληξεν εἰς τὴν ἀνανέωσιν τῶν ἀρχαίων βενετικῶν προνομίων. Καὶ συνείθιζον μὲν αἱ ἐμπορικαὶ πολιτεῖαι τῆς Ἰταλίας νὰ θεωρῶσι τὰς Βυζαντιακὰς κτήσεις καθ' ὃν τρόπον τὰ σημερινὰ εὐρωπαϊκὰ κρίτη τὴν Τουρκίαν, ὡς κράτος, παρ' οὗ δύνανται νὰ τυγχάνωσιν ἐμπορικῶν παραχωρήσεων, ἀλλὰ πᾶσα νέα παραχώρησις προσέβαλλέ τινα καὶ παρεῖχεν εἰς τὸν εὐνοούμενον ὁσημέραι μείζονα δύναμιν ἐν ταῖς ὑποθέσεσι τῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτω νέα βενετικὰ πρακτορεῖα ἰδρύθησαν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἡ αὐξάνουσα εὐημερία τῆς χώρας ταύτης εἶχε τὸ ἀτύχημα, ὅτι προσεῖλκυε τοὺς φιλοκερδεῖς ξένους.

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων, ὅτε τῷ 1146 ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Γυισκάρδου Ῥογήρος, ὁ βασιλεὺς τῆς Σικελίας, ἐπωφελοῦμενος προσβολὴν τινα κατὰ τῆς τιμῆς αὐτοῦ ἐπέδραμε τὴν Ἑλλάδα μετ' ἐπιτυχίας πολὺ μεγαλειτέρας ἐκείνης ἣν ἤθελε προσδοκῆσαι ὁ θεῖος αὐτοῦ. Ὁ Σικελὸς ναύαρχος Γεώργιος ὁ Ἀντιοχεὺς ἐκυρίευσεν μὲν τὴν Κέρκυραν, συμπρατόντων τῶν ἀπορωτέρων κατοίκων, παραπονουμένων διὰ τὴν σφοδρὰν φορολογίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς κυβερνήσεως¹, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν γενναίων κατοίκων τῆς βραχῶδους καὶ δυσαλώτου Μονεμβασίας. Εἶτα δὲ δηρώσας τὰς

1] Τὸν δωδέκατον αἰῶνα ἡ Κέρκυρα ἐπλήρωνεν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον περὶ τὰ ἑννέα ἑκατομμύρια δραχμῶν ἤτοι περισσότερον ἢ ὅτι τὸ σημερινὸν δημόσιον ταμεῖον τῆς Ἑλλάδος εισπράττει ἀπὸ πάντων τῶν Ἰονίων νήσων. Ἴδε Παπαρηγοπούλου Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος Τόμ. Δ' σ. 51.]

δυτικὰς ἀκτὰς τῆς Πελοποννήσου, ἀπεβίβασε τὸν στρατὸν αὐτοῦ εἰς τὴν σημερινὴν Ἰτέαν κατὰ τὰ βόρεια τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου, καὶ ἐκεῖθεν ὤλεσε διὰ τῶν Δελφῶν εἰς τὰς Θήβας, αἵτινες ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἦσαν ἡ ἔδρα τῆς μεταξουργίας. Καὶ ἦτο μὲν ἀνυπεράσπιστος ἡ πόλις, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔσωσεν αὐτὴν ἀπὸ τῆς πλεονεξίας τῶν Νορμαννῶν. Τοῦλάχιστον ὁ μέγας Ἀλέξανδρος εἶχε φρεσθῆ τῆς οἰκίας τοῦ Πινδάρου, ὅτε ἐκυρίευσεν τὰς Θήβας, ἀλλ' οἱ νέοι πορθηταὶ τῆς πόλεως οὐδὲν ἄξιον λόγου ἀφήκαν ὀπισθεν αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν τελείαν λαφυραγωγίαν τῶν οἰκιῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν ἠνάγκασαν τοὺς Θηβαίους νὰ δημόσωσιν ἐπὶ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ὅα οὐδὲν εἶχον ἀποκρύψει, καὶ ἔπειτ' ἀνεχώρησε, συναπαγαγὼν τοὺς δεξιωτάτους τῶν μεταξοπλόκων καὶ τῶν βαφῶν, ὅπως μεταφέρει τὴν μεταξουργίαν εἰς τὴν Σικελίαν. Ἡ ἀπαγωγή δὲ αὕτη ὑπῆρξε βαρὺ τραῦμα κατὰ τοῦ μονοπωλίου τοῦ ἐμπορίου τῆς μεταξῆς ὅπερ ἐκέκτητο ἡ Ἑλλάς ἀνὰ σύμπαντα τὰ χριστιανικὰ κράτη. Τὸ μουσικὸν τῆς μεταξουργικῆς βιομηχανίας εἶχε τηρηθῆ ζηλοτύπως, καὶ οἱ κογχυλευταὶ οἱ ἀλιεύοντες τὴν ὄνομαστὴν βαφικὴν πορφύραν χάριν τῶν μεταξουργῶν ἀπετέλουν τάξιν προνομιοῦχον, ἀπηλλαγμένην τῶν στρατιωτικῶν ὑποχρεώσεων. Ὁ δὲ Ρογήρας εἶχε τελείαν συνείδησιν τῆς ἀξίας τῶν αἰχμαλώτων αὐτοῦ, ἐγκατέστησε δ' αὐτοὺς καὶ τὰς οἰκογενεῖας αὐτῶν ἐν Πανόρμῳ τῆς Σικελίας, καὶ κατὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου δὲν ἀπεδόθησαν εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι πάτριον πόλιν. Ἄλλ' οὐχ ἦττον ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς καὶ τῆς βαφῆς μεταξωτῶν ὑφασμάτων δὲν ἐξέλιπεν ἐν Θήβαις, αἵτινες δεκαπέντε ἔτη μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Νορμαννῶν εἶχον ἀνακτήσει τὴν προτέραν εὐημερίαν. Ὅτε ὁ Ἰουδαῖος περιηγητὴς Βενεμίν ὁ ἐκ Τουδέλης ἐπεσκέφθη τὴν πόλιν ταύτην περὶ τὸ 1161, εὗρεν ἐν αὐτῇ δισχιλίους ὁμοθρήσκους, ὧν μεταξὺ οἱ ἀριστοὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ὑφαντῶν καὶ βαφῶν, καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος τεσσαράκοντα μεταξωτὰ ἐνδύματα ἐκ Θηβῶν ἐστάλησαν ὡς δῶρον ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος εἰς τὸν σουλτάνον τοῦ Ἰκονίου¹. Ἀπὸ δὲ τῶν Θηβῶν οἱ Νορμαννοὶ ἐπὶ τῆς στρατείας τοῦ Ρογήρου προεχώρησαν εἰς τὴν πλουσίαν Κόρινθον, ἧτις πε-

1] Καίτοι δὲν ὑπάρχει σήμερον ἐν Θήβαις μεταξουργικὴ βιομηχανία οὐδὲ μορφαί, ἡ πλησίον τῆς πόλεως πεδιάς καλεῖται ἀκόμη ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν Μορφάκαμπος ἐκ τῶν ἄλλοτ' ἐν αὐτῇ φουρένων μορφῶν.]

ριήλθεν εἰς αὐτοὺς ἀμαχητί. Οἱ ἐπιχειρήσαντες τὴν ἀνάβασιν τοῦ μεγάλου ὄχυρου φρουρίου Ἀκροκορίνθου δύνανται νὰ κατανοήσωσιν εὐκόλως τὴν ἐκπληξιν τῶν φιλοπολέμων Νορμαννῶν ἐπὶ τῇ παραδόσει αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ δειλοῦ Βυζαντινοῦ φρουράρχου. Δικαίως ὁ Σικελὸς ναύαρχος τὸν φρούραρχον ἐκείνον Νικηφόρον Χαλούφην ὠνόμασε καὶ γυναικὸς δειλότερον καὶ ἀπέδωκεν εἰς θεῖαν εὐμένειαν τὴν παραχώρησιν ἐρύματος οὕτως ὄχυροῦ¹. Τὸ δὲ ἴστυ τῆς Κορίνθου παρέσχε λείαν ἐτι πλουσιωτέραν τῆς τῶν Θηβῶν, ἐπειδὴ ἡ πέλις ἐκείνη ἐξηκολούθει καθ' ἣ ἐν τοῖς ρωμαϊκοῖς χρόνοις, οἷσα τὸ μέγα κέντρον τοῦ ἐμπορίου τῆς Ἀνατολῆς ἐν Ἑλλάδι. Κατάφορτος δὲ τῶν ἐκ Θηβῶν καὶ Κορίνθου λαφύρων καὶ συναπάγων τὸ λείψανον τοῦ ἁγίου Θεοδώρου ὁ στόλος τῶν Νορμαννῶν ἐξέπλευσεν ἐπιστρέφων εἰς Σικελίαν. Καὶ δεκαεννέα μὲν πλοῖα περιέπεσον εἰς πειρατὰς, ἀλλὰ τὰ περισσθέντα ἐκόμισαν οὕτως ἀξιόλογον φορτίον εἰς τὸν μέγαν λιμένα τοῦ Πανόρμου, ὥστε ὁ ναύαρχος Γεώργιος ὁ Ἀντιοχεὺς ἠδυνήθη ἐκ τοῦ μεριδίου αὐτοῦ νὰ κτίσῃ τὴν γέφυραν τὴν ἐξ αὐτοῦ ἔτι καὶ σήμερον καλουμένην Ἰέφυραν τοῦ ναυάρχου. (Ponto dell' Ammiraglio). Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκκλησία la Martorana, ὡς ἀποδεικνύει τὸ ἀρχαιότερον αὐτῆς ὄνομα Παναγία τοῦ ναυάρχου (Santa Maria dell' Ammiraglio) ἐκτίσθη ὑπ' αὐτοῦ. Οἱ δ' αἰχμάλωτοι, ἐξαιρουμένων τῶν μεταξουργῶν, ἀπεδόθησαν ἔπειτα εἰς τοὺς οἰκείους, καὶ ἡ Κέρκυρα ἀνεκτιήθη ὑπὸ τοῦ ἱπποτικοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ μετὰ πολιορκίαν, καθ' ἣν ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἐπετέλεσε τοιαῦτα θαύματα ἀνδρείας, ὥστε προεκάλεσε τὸν θαυμασμόν τοῦ Νορμαννοῦ στρατηγοῦ.

Ἡ δ' ἀναβίωσις τῆς ὕλικῆς εὐημερίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου ὑπῆρξε μὴν ἀξιόλογος, καὶ κατὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα ὑπερμεσοῦντα ἡ χώρα αὕτη ὑπῆρξε πάντως τῶν ἀνθηροτάτων μερῶν τῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἄραβ γεωγράφος Ἐδρισῆς, ὅστις ἔγραψε τῷ 1153, μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ Πελοπόννησος εἶχε δεκατρεῖς πόλεις, καὶ ποιεῖται μνείαν τῆς βλαστήσεως τῆς Κερκύρας, τοῦ μεγέθους τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς εὐφορίας τοῦ μεγάλου θεσσαλικοῦ πεδίου. Ἐξ ἑτέρου δ' ὁ Ἀλμυρὸς ἦτο τότε τῶν σπουδαιωτάτων ἐμπορικῶν ἀγορῶν τοῦ κράτους. Ὁ δὲ Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλας ποιεῖται λόγον περὶ τῶν Ἰουδαϊκῶν κοινοτήτων τῆς Λαοῦσης, τῆς Ναυπάκτου, τῆς Ἄρτης, τῆς Κορίνθου, τῶν Πατρῶν, τῆς Εὐ-

1. [Νικήτα Χωνιάτου ἐκδ. Βόννης σ. 101]

βοίας, τῆς Κερκύρας, ἧτις ἐξ ἑνὸς καὶ μόνοι ἀνδρὸς συνίστατο, τῆς Ζυκύνθου καὶ τῆς Αἰγίνης ὡς καὶ τῆς ἐν Θήβαις, ἧτις ἦτο ἰδιοξόντως πλουσία. Καθ' ἣ δὲ ὁ ἅγιος Νίκων, εὔρε καὶ ὁ Βενιαμὴν Ἰουδαίου ἐν Σπάρτῃ φαινόμενον δ' ἄξιον ἰδίας σημειώσεως εἶνε ἢ παρῆς παροικίας Ἰουδαίων γεωπόνων ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Παρνασοῦ. Ἡ Θεσσαλονίκη ἐν ἡ σήμερον τὸ Ἰουδαϊκὸν στοιχεῖον εἶνε τόσον σημαντικὸν εἶχε καὶ τότε κοινότητα περιλαμβάνουσαν πεντακοσίους Ἰουδαίους. Ὅταν δ' ἀναλογισθῶμεν ὅπόσον σπάνιοι εἶνε οἱ Ἰουδαῖοι ἐν Ἑλλάδι τὴν σήμερον, ἐξαιρουμένης τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Κερκύρας, ἡ παροικία αὐτῶν οἴτω πολυπληθῶν τὸν δωδέκατον αἰῶνα εἶνε πράγματι παραδοξοτάτη. Οὐδὲ ἠσχολοῦντο πάντες περὶ τὸν χρηματισμὸν. Ὁ ἀξιόλογος ῥιββίνος συνήνητησεν ἐν Θήβαις Ἰουδαίους πεπαιδευμένους περὶ τὸ Ταλμούδ, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου καὶ ὁ ἑλληνικὸς κληρὸς εἶχε τινὰς λογίους ἀντιπροσώπους. Καὶ δὴ περὶ ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐγράφη ὁ βίος τοῦ ἁγίου Νίκωνος, εἰς τὴν αὐτὴν δ' ἐποχὴν ἀνήκουσιν αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ θεολογικαὶ συγγραφαὶ τοῦ Μεθώνης Νικολάου καὶ τοῦ μητροπολίτου Κορίνθου Γρηγορίου. Αἱ Ἀθῆναι μετὰ μακρὸν σκότος εἶχον ἀποβῆ καὶ πάλιν πόλις σπουδῶν. [Νεαροὶ Ἰβήρες, ἦτοι γεννήματα τῆς σημερινῆς Γεωργίας, ἐστέλλοντο εἰς Ἀθήνας, ὅπως μάθωσι τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἐκπονήσωσι μεταφράσεις φιλοσοφικῶν ἔργων. Ἐτι δὲ περιεργότερον εἶνε, ὅτι Ἀγγλοὶ ἐσύχναζον εἰς τὰς Ἀθηναϊκὰς σχολὰς ἕνεκα πιθανῶς τῶν μεταξὺ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ἀνατολῆς σχέσεων]· ἐπέφερον ἢ κατάταξις Ἀγγλῶν ὑπηρετούντων ἐν τῇ ἐκ Βαράγγων αὐτοκρατορικῇ φρουρᾷ. Οὕτως ὁ Ἰωάννης Basingstoke, ὅστις ἔπειτα ἐγένετο ἀρχιδιάκονος τῆς Λεϊκεστρίας (Leicester) λέγεται ὑπὸ τοῦ Μιχθαίου Paris παιδευθεὶς ὑπὸ νέας Ὑπατίας, τῆς Κωνσταντίνης, θυγατρὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῶν Ἀθηνῶν, ἧτις προεμάντευεν ἀλανθάστως τὰς ἀτμοσφαιρικὰς μεταβολὰς καὶ διὰ τοῦτο ἦτο πάντως λίαν ἐπωφελὴς εἰς τοὺς συμπολίτας. Γίνεται δὲ λόγος καὶ περὶ ὄνομαστοῦ Ἀγγλοῦ συγγραφῆως ἱατρικῶν ἔργων, τοῦ Αἰγιδίου, ὅστις εἶχεν τύχην ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἀθήναις καὶ περὶ ὁμίλου Ἀθηναίων θεολόγων μεταβάντων εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ πειραθέντων νὰ προσελκύσωσι προσηλύτους ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου] ¹. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἐποχὴν πλούτου αἱ Ἀθῆναι

1. Τὸ ἐν ἀγκύλαις τεμάχιον ἔχει παραλειφθῆ ἐν τῇ ἀνατυπώσει.

ἦσαν κατώτεραι ἰκανῶν ἄλλων Ἑλληνίδων πόλεων, καὶ ἴσως διὰ τοῦτον τὸν λόγον δὲν εἶχον Ἰουδαϊκὴν παροικίαν. Ἐχομεν ἐκ τοῦ καλάμου τοῦ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου, τοῦ τελευταίου Ἑλληνο-μητροπολίτου τῶν Ἀθηνῶν πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς πόλεως, ὅστις ἀνῆλθεν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν ἐκεῖνον θρόνον περὶ τὸ 1175 ἰ πλήρη, εἴ καὶ σκιερὰν, ἔκθεσιν περὶ τῶν κατὰ τὴν μητροπολιτικὴν αὐτοῦ διοίκησιν, ἣτις τότε περιελάμβανε δέκα ἐπισκόπους. Ὁ Μιχαὴλ κατήγετο ἐξ οἴκου ἐπιφανοῦς καὶ ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτευτοῦ καὶ ἱστορικοῦ Νικήτα Χωνιάτου καὶ μαθητὴς τοῦ μεγάλου μελετητοῦ τοῦ Ὁμήρου. Εὐσταθίου τοῦ Θεσσαλονίκης. Κατεχόμενος ὑπὸ θερμοῦ ἔρωτος Ἀρχαιομαθείας εἶχε μαγευθῆ ὑπὸ τῆς ἰδέας τῆς ἐγκατοικίσεως ἐν τῷ ἀρχιερατικῷ μεγάρῳ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, εἰς ἣν ἀπέβλεπε μετὰ χρηστοτάτων προσδοκιῶν. Ἀλλὰ τὸ χρυσοῦν ὄνειρον τοῦ πεπαιδευμένου ἱερέαρχου διελύθη ἐπὶ τῇ ἐπαφῇ αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Εἶχε λεχθῆ περὶ τῶν φιλελλήνων τῶν μεταβάντων πρὸς βοήθειαν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα, ὅτι προσεδόκων νὰ εὕρωσι τὴν Πελοπόννησον μεστὴν πλουταρχείων ἀνδρῶν καὶ ὅτι, εὕρισκοντες ὅτι οἱ νέοι Ἕλληνες δὲν ἦσαν ἀρχαῖοι ἡρώες καὶ σοφοί, κατεδίκαζον αὐτοὺς διὰ μιᾶς ὡς κακούργους καὶ δολοφόνους. Ὁ περιφανὴς Μιχαὴλ φαίνεται ὑποστὰς τὴν αὐτὴν ἀπογοήτευσιν καὶ περιπεσὼν εἰς τὸ αὐτὸ καὶ εἰ φιλέλληνες σφάλμα. Τεῖχη πεπτωκότα καὶ οἰκίαι ἐτοιμόρροποι πλαισιοῦσαι ρύμας εὐτελεῖς ἐνεποίησαν εἰς αὐτὸν υἱσθησιν κακὴν, ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ἐν θριάμβικῇ πομπῇ. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ἡ μητροπολιτικὴ αὐτοῦ ἐκκλησία μὲ τὸς τοιχογραφίας αὐτῆς καὶ τὰ ἐκ τῶν χρόνων Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου ἀναθήματα, μὲ τὴν ἀοβηστον αὐτῆς λυχνίαν, τὴν θαυματομένην ὑπὸ παντὸς προσκυνητοῦ, καὶ μὲ τὰς ἐνδόξους ἀναμνήσεις τῶν ἡμερῶν τοῦ Περικλέους, ἵτινες περιήχουν τὴν δόξαν αὐτῆς, ἦτο μέγαρον ἀντάξιον βασιλέως, τίς δ' ἐπίσκοπος ἠδύτατο νὰ καυχηθῆ ἐπὶ μητροπόλει τοιαύτῃ οἷος ὁ Παρθενών; καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν «Ἀθηναῖοι ὄντες καὶ ἐξ Ἀθηναίων ἀυθιγενῶν», ὡς ὠνόμαζεν αὐτοὺς ὁ Ἀχομινάτος ἐν τῷ πομπῶδει αὐτοῦ εἰσβατηρίῳ λόγῳ, δὲν ἐξετίμησαν, οὐ μὴν

1. [Πρβλ. ἐν τούτοις Σ. Δαμπροῦ Μιχαὴλ Ἀχομινάτου τοῦ Χωνιάτου τὰ σωζόμενα τομ. Α'. σελ. 15' καὶ ἐξῆς.]

ἀλλὰ καὶ μόλις ἠδύναντο νὰ κατανοήσωσι τὰς ἀκαδημαϊκὰς χάριτας τοῦ ἔφους αὐτοῦ. Τὸ ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, λεπτόγεων ὡς ἐν ταῖς ἡμέραις τοῦ Θουκιδίδου, εἶχεν ἀποβῆ ξηρὰ ἔρημος πύσχουσα ὑπὸ λειψυδρίας· ἡ περίκλυτος Καλλιρρόη εἶχε παύσει ρέουσα, οἱ ἔλαιῶνες εἶχον μαραιθῆ ὑπὸ τῆς ξηρασίας. Οἱ μεταξουργοὶ καὶ βαφεῖς, ὧν ἔχνη τῆς ἐργασίας εἰρέθησαν ἐν τῷ Ἰσίδειῳ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, εἶχον ἐκλίπει, [καὶ δὲν ὑπῆρχεν ἀμαξοπηγὸς καθ' ἅπασαν τὴν πόλιν. Ἡ πειρατεία εἶχε καὶ πάλιν ἀπεβῆ ἡ πληγὴ τῶν Ἀττικῶν παραίων. Ἡ Αἴγινα φώλεα πειρατῶν, ἦτο. ὡς ἐν ταῖς ἀρχαίαις ἡμέραις «ἡ λήμη τοῦ Πειραιῶ», καὶ αὐτὸς ὁ ἀνεπίδὸς τοῦ μητροπολίτου εἶχε τραυματισθῆ κατὰ τὴν συμπλοκὴν μετὰ τῶν παρατόλμων ἐκείνων πειρατῶν. Ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις ἐθεώρησε τὴν πειρατείαν ὡς εὐλογον πρόφασιν ὅπως εἰσπράξῃ ἐκ τῶν Ἀθηνῶν χρήματα χάριν ναυπηγήσεως πλοίων, ἀλλὰ τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἐξηφανίσθησαν βεβαίως ἐν τῷ βαλαντίῳ τῶν εἰσπρακτῶρων.]¹ Μετανάστευσις ἠπέλει νὰ μετοβάλλῃ τὰς Ἀθήνας «εἰς σκυθικὴν ἔρημιαν» καὶ αἱ πύσεις τῶν βυζαντινῶν ἀρχόντων συνεπλήρωσαν τὴν ὀδύσειαν τῶν δεινῶν, ἦν ὁ Μιχαὴλ ἦτο πάντοτε ἔτοιμος νὰ ἐκθέσῃ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἀνδρῶν συμπαθῶς πρὸς αὐτὸν ἐχόντων. Καὶ δὴ τῷ 1198 ὑπέβλεν Ἐπομνηστικὸν» εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον Κομνηνὸν Γ', πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, ἐξ οὗ μανθάνομεν, ὅτι ἡ πόλις ἦτο ἀπηλλαγμένη τῆς δικαιοδοσίας τοῦ ἐν Θήβαις διατρίβοντος πραιτώρος, ὅστις δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ εἰσέρχηται εἰς τὴν πόλιν, ἴσως, καθ' ἃ αἱ Πάτριαι καὶ ἡ Μονεμβασία, διοικεῖτο ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἀρχόντων. Ἀλλ' ὅμως φαίνεται, ὅτι ὁ πραιτὼρ ἐπὶ προσφάσει προσκυνήσεως τῆς ἐν τῷ Παρθενῶνι ἐκκλησίας τῆς Παναγίας ἐπεσκέφθη τὰς Ἀθήνας μετὰ πυκνῆς ἀκολουθίας, ἦν ἐγκατέφυκεν ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν πολιτῶν καὶ ὑπέβαλε τρεῖς χάριν κατοσκευῆς πλοίων φόρον ἀνώτερον τοῦ τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Χαλκίδος.

Οὐδ' ἐδίστασεν ὁ μητροπολίτης ν' ἀνακοινώσῃ εἰς ἄλλον αὐτοκράτορα, τὸν Ἰσαάκιον Ἀγγελον, ὅτι αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ὑπεράγαυ πτωχαὶ καὶ δὲν ἠδύναντο νὰ προσφέρωσιν εἰς αὐτὸν κατὰ τὸν συνήθη ἐπὶ τῇ στέψει δωρεὰν τὸν ἐθιζόμενον χρυσοῦν στέφανον. Ἀλλ' οὐχ' ἦττον, ὅτε ὁ μέγας δουξ [Στρουφνὸς] ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, εὗρεν ἐμπόρους ἐν Πειραιεῖ, καὶ ἡ Κυβέρνησις εἰσέπρατε παρὰ τῶν

1. Τὰ ἐν ἀγκύλαις ἔχουσι παραλειφθῆ ἐν τῇ ἀνατυπώσει.

εἰς ἀπορίαν περιελθόντων Ἀθηναίων πλείονα ἢ ἐκ τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Εὐβοίας. Διὸ δὲν πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν κατὰ γράμμα πάντα τὰ ρητορικά παρτίκονα τοῦ Ἀχομινάτου, ἅτινα δὲν συμβιβάζονται πρὸς τὴν μεγάλην πολυτέλειαν τῆς ἀθηναϊκῆς αὐτῆς ἐπὶ τῶν φράγκων δουρικῶν κατὰ τὸν ἐπόμενον αἰῶνα. Καὶ ὡς ἀγαθὸς μὲν φίλος τῶν Ἀθηναίων προεθυμείτο νὰ ἐμφανίσῃ τὴν πόλιν ὅσον τὸ δυνατόν πτωχὴν πρὸ τῶν ὁμμάτων κυβερνήσεως πλεονεκτηκῆς, ἐπειδὴ ἐν τῇ Ἀνατολῇ πάντοτε ἐπῆρξε κινδυνῶδες τὸ νὰ φαίνεται τις πλούσιος. Ὡς ἀνὴρ δὲ πεπαιδευμένος ἐπερέβαλε τὴν «ἐκβαρβάρωσιν» — τοιαύτη εἶνε ἡ ἰδία αὐτοῦ λέξις, ἣτις ἤθελεν ἐκπλήξῃ τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναίους — τῆς γωνίας, ὅπου εἶχε ἴσῃ αὐτὸν ἡ μοῖρα. Κατεγέλα δὲ τῆς συγχρόνου ἀττικῆς διαλέκτου ὡς ἀμούσου καὶ ἀνεκοίνωνεν εἰς τοὺς φιλαρχαίους αὐτοῦ φίλους, ὅτι ὀλίγοι τῶν ἱστορικῶν τόπων τῆς Ἀττικῆς εἶχον διατηρήσει ἀπαράφθορα καὶ ἀμόλυντα τὰρχαῖα ὀνόματα. Πρόβιτα ἐνέμοντο, ἔλεγεν, ἐν τοῖς ἔρειπίοις τῆς Ποικίλης στοᾶς. *Οἰκῶν Ἀθήνας οὐκ Ἀθήνας που βλέπω* ἔγγραφεν ἐν τινι ποιήματι, παρισκάνων τὴν ἐκπτωσιν τῆς πόλεως. Καὶ ὅμως αἱ Ἀθηναὶ ἐξέφυγον τοὐλάχιστον τὰ δεινὰ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Νορμανῶν τῆς Σικελίας, ὧν ἡ μεγάλη ἐπιδρομὴ τοῦ 1180 μόνων τῶν ἄκρων τῆς Ἑλλάδος ἤφρατο. Καὶ τότε, καθ' ἃ ἐν τῷ πλέμῳ τῷ ἐκραγέντι μεταξὺ τῆς Βενετίας καὶ τοῦ Βυζαντίου ἔτη τινὰ πρότερον, αἱ παθοῦσαι ἑλληνικαὶ χῶραι ὑπῆρξαν αἱ νῆσοι. Μετὰ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ὄχλου κατὰ τῆς λατινικῆς συνοικίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ Λατῖνοι ἐκεῖνοι ὅσοι ἐξέφυγον ἐξεδικήθησαν λαφυραγωγείσαντες τοὺς οἰκοῦντας ἐν τῷ Αἰγαίῳ, ὧν ἡ ἀνθηρὰ κατάστασις εἶχεν ἐκτεθῆ ὑπὸ τοῦ Ἑδρῶσι πρὸ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἐπιδρομῆς. Ἡ Κεφαλληνία καὶ ἡ Ζάκυνθος ἐχωρίσθησαν τότε μονίμως ἀπὸ τῆς Βυζαντιακῆς ἀρχῆς, πολλοὶ Ἴταλοι ἐγκατεστάθησαν ἐν αὐταῖς καὶ ἡ Κέρκυρα, ἣας ἦτο τότε πλουσιωτάτη νῆσος, τὸ μὲν πρῶτον ἐπέκυψε εἰς τὸν Σικελὸν ναύαρχον Μαργαριτόνην, ἔπειτα δ' ἐπὶ τινὰ ἔτη ἀπέβη ὁρμητήριον τοῦ Λατίνου πειρατοῦ Βετράνου ὅστις μετ' οὐ πολὺ ἀνεδείχθη τὸ φόβητρον τῶν Ἑλληνικῶν παραλίων. Ὡς εἰ δὲ μὴ ἦρκουν πάντα ταῦτα, ὁ Ἰουάκιος Ἀγγελος ἤρπασεν ἐκ πολλῶν ἐκκλησιῶν τὰ κοσμήματα αὐτῶν καὶ τὰς ζωγραφίας χάριν τῆς πρωτευούσης αὐτοῦ ὡς π. χ. τὴν περίφημον ἐν Μονεμβασίᾳ εὑρισκομένην εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ τοῦ φερομένου εἰς τὴν σταύρωσιν

καὶ πιέσεις προσεκάλεσε καὶ πάλιν ἐπανάστασιν ἐν τῷ θέματι Νικοπόλεως. Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ ἐβλάψε τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον παρχωρήσας εὐρύτατα προνόμια εἰς τοὺς Βενετούς, οἵτινες ἐξασφάλισαν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν ἐμπορικὴν ἐπικράτησιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ. Ἡ Βυζαντιακὴ πολιτεία εἶχεν ἀπέβαινε προφανῶς ἀσθενεστέρα ὁσημέραι καὶ ἡ παλινορθώσις τοῦ δευτέρου βουλγαρικοῦ κράτους ἐνέπνευσε ἐν τολμηρῶν ἀρχόντων τὸν Μανουὴλ Καμότσην τὴν ἰδέαν νὰ ἰδρῦσῃ ἴδιον βασιλεῖον ἐν Ἑλλάδι χάριν ἑαυτοῦ διὰ βουλγαρικῆς βοηθείας. Καὶ ἀπέτυχε μὲν ἡ ἀπόπειρα αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ αὔξησις τοῦ τιμαριωτισμοῦ εἶχε χαλαρώσει τοὺς ἀρχαίους δεσμούς τοὺς συνδέοντας τὴν χώραν ταύτην πρὸς τὴν Κωνσταντινουπόλιν. Ἡ δύναμις τῆς ἀριστοκρατίας τῶν γαιοκτημόνων, τῶν ἀρχόντων, καθ' ἃ ἐκαλοῦντο, εἶχε προῖη ἀυξάνουσα ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς ἐκ Πατρῶν Δανιηλίδος. Αἱ ἀντιζηλῖαι αὐτῶν ἠπέλουν τὰς ἑλληνικὰς πόλεις διὰ τῶν αὐτῶν ἐκείνων σκηνῶν, αἵτινες κατήσχονον τὰς πόλεις τῆς μεσαιωνικῆς Ἰταλίας καὶ τινες τῶν ἀρχόντων ἐκείνων, ὡς οἱ Σγουροὶ τοῦ Ναυπλίου, ἦσαν κληρονομικοὶ εὐπατρίδαι ἔχοντες ἀξίωμα σχεδὸν ἡγεμονικόν. Μεγάλαι συγκτησίαι, ἡ πληγὴ τῆς ἀρχαίας Ἰταλίας, εἶχον ἐπεκταθῆ ἐν Ἑλλάδι. Οὕτως ἐπὶ παραδείγματι ἡ αὐτοκράτειρα Εὐφροσύνη ἦτο κυρία εὐρυτάτης ἰδιοκτησίας ἐν Θεσσαλίᾳ περιλαμβανούσης ἱκανὰς ἀνθηρὰς πόλεις. Ἐκτὸς δὲ τούτου ἡ χώρα αὕτη δὲν κατοικεῖτο πλέον κυρίως ὑπὸ Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὸν δωδέκατον αἰῶνα εἶχε περιέλθει σχεδὸν τελείως ὑπὸ ἐπίδρασιν βλαχικὴν οὕτως, ὥστ' ἐγινώσκετο ὡς Μεγαλοβλαχία, καὶ οἱ ἐποικίσαντες ἐν αὐτῇ ὑπῆρξαν οἱ πρόγονοι τῶν Κουτισοβλάχων ἐκείνων τῶν ἔτι καὶ νῦν νεμόντων τὰ ποιμνία αὐτῶν ἐν τῇ χώρᾳ πλησίον τῶν θεσσαλικῶν συνόρων, καταβαινόντων δ' εἰς τὴν Βοιωτίαν τὸν χειμῶνα καὶ οἵτινες κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1897 ἦσαν παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν Τούρκων. Τέλος δ' ἡ κιβδηλεία τοῦ νομίσματος ἐσήμανε τὴν οἰκονομικὴν ἔκπτωσιν τῆς Βυζαντιακῆς κυβερνήσεως. Διὰ βραχέων, ἡ αὐτοκρατορία ἦτο ὄριμος νὰ ὑποπέσῃ εἰς τὴν κατὰ κτησιν τῶν Λατίνων, ἧς καὶ δὲν ἐβράδυνα νὰ ἐπέλθῃ.

[Ἡ ἱστορία τῆς τετάρτης σταυροφορίας εἶνε γνωστοτάτη, καὶ δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐπαναλάβωμεν αὐτὴν ἐνταῦθα. Πολλάκις ἐξοιστορήθη τὸ πῶς οἱ σταυροφόροι ἀπέστησαν τῆς ἀρχῆθεν σκοπούμενης παλινορθώσεως τοῦ ἐκπτώτου αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καὶ τὸ πῶς ἐκυρίευσαν τὴν Κωνσταντι-

νούπολιν καὶ διενεμήθησαν ἐν ἀλλήλοις τὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ κατανομή αὕτη ἐνδιαφέρει ἡμᾶς μόνον καθ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἣτις τότε ἐπὶ περιόδον μακροτέραν δύο αἰώνων περιῆλθε εἰς τὴν κυριαρχίαν ἑσπερίων δυναστῶν. Μετὰ τὴν εἰς τὸν νέον Λατῖνον αὐτοκράτορα, τὸν Βαλδουίνον Α', ἀπονομὴν τοῦ ἐνὸς τριτημορίου τῶν Βυζαντιακῶν κτήσεις τὰ ὑπόλοιπα δύο τριτημόρια διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν Βενετῶν καὶ τῆς στρατιᾶς τῶν σταυροφορῶν, ὧν ἡγεῖτο Βοιφάτιος ὁ μαρκίων τοῦ Μομφερράτου. Αἱ Ἑλληνικαὶ χώραι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ Κρήτη ἀπενεμήθησαν τὸ πρῶτον εἰς τοῦτον, ἀλλ' ὁ Βοιφάτιος προετίμησε ν' ἀνταλλάξῃ τὴν ἀπομεμακρυσμένην ἐκείνην ἐν Ἀσίᾳ ἀρχὴν ἀντὶ πλησιεστέρου βασιλείου ἐν Εὐρώπῃ, οὕτω δ' ἔλαβε τὸ ἐπονομασθὲν βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, περιλαμβάνον τὴν Μακεδονίαν, τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ ἀπέβη κατ' οὐσίαν ἀνεξάρτητος ἀπὸ τοῦ Λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οὐ αἱ εὐρωπαϊκαὶ κτήσεις περιορίσθησαν εἰς μέρος τῆς πρωτευούσης, εἰς τὴν Θράκην καὶ εἰς τινὰς τῶν νήσων. Τὴν δὲ Κρήτην ἐπώλησεν ὁ μαρκίων εἰς τοὺς Βενετούς, οὔτινες οὕτω κατήρξαντο τῆς μακρᾶς αὐτῶν ἐν τῇ νήσῳ κυριαρχίας. Μετὰ τοῦ πεπειραμένου καὶ πρακτικοῦ πνεύματος πολιτείας ἐμπορικῆς, ἡ Βενετία κατώρθωσε νὰ περιλάβῃ εἰς τὸ μερίδιον αὐτῆς τοὺς ἀρίστους λιμένας, τὰς νήσους καὶ τὰς ἀγορὰς τῆς Ἀνατολῆς. Ἰδίᾳ συνοικίᾳ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει, οἱ Ἴόνιοι νῆσοι καὶ πολλαὶ τῶν τοῦ Αἰγαίου, τὰ βόρεια καὶ τὰ νότια τῆς Εὐβοίας, ἡ Σαλαμίς καὶ ἡ Αἴγινα, μέγα μέρος τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τῆς Αἰτωλίας, ἡ Ἠπειρος, τὸ ὅλον τῆς Πελοποννήσου κατ' ὄνομα καὶ τὰ δύο ἀξιόλογα ἐπίγεια τῆς Μεσσηνίας, ἡ Μεθώνη καὶ ἡ Κορώνη, ἐμπράκτως ὑπῆρξαν τὰ λάφυρα τῆς Βενετικῆς πολιτείας, ἧς ὁ Λόγης ἔκτοτε ἐπιτιλοφορεῖτο «αὐθέντης τοῦ ἐνὸς τετάρτου καὶ ἐνὸς ὀγδόου τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρωμανίας».

Ἄλλ' οἱ Βενετοὶ δὲν εἶχον τὴν δύναμιν νὰ καταλάβωσι τινὰς τῶν νέων αὐτῶν κτήσεων. Ἀπαραλλάκτως ὡς ἐν Ἀσίᾳ κατεστάθησαν δύο νέα αὐτοκρατορίαι, ἡ τῆς Νικαίας καὶ ἡ τῆς Τραπεζοῦντος, οὕτως ἐν Ἠπειρῷ ἰδρύθη ἀνεξάρτητον ἑλληνικὸν δεσποτάτον ἐν χώρᾳ, ἧς ἐπὶ τοῦ χάρτου εἶχε παραχωρηθῆ εἰς τὴν Βενετίαν. Καθ' ἃ πάσης ἄλλης συνθήκης διαμονῆς, οὕτω καὶ τῆς ὁμολογηθείσης ὑπὸ τῶν πορθητῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἡ ἰσχὺς ἐξηργάτο ἐκ τῆς ἱκανότητος, ἣν εἶχον οἱ ὑπογράψαντες αὐτήν.

ὅπως ἐπιβάλοι δια τῆς βίας τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν. Ὁ δὲ ὕρος οὗτος ἦτο εἶπερ ποτὲ σπουδαῖος ἐν τῇ περιστάσει ἐκείνῃ, ἐπειδὴ, καίτοι εἶχε πέσει ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Ἑλλάς δὲν εἶχεν ἀκόμη κατακτηθῆ, καὶ οἱ συναλλασσόμενοι ἀπένεμον εἰς ἀλλήλους χώρας αἵτινες δὲν ἀνῆκον ἀκόμη εἰς αὐτούς.

Καὶ τὸ μὲν λατινικὸν κράτος τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τὸ λατινικὸν βασιλεῖον τῆς Θεσσαλονίκης ὑπῆρξαν βραχύβια, ἀλλ' ἡ συνθήκη τῆς διανομῆς, δι' ἧς ἰδρύθησαν αἱ πολιτεῖαι ἐκεῖναι ἔσχεν ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπὶ δύο καὶ ἐπέκεινα αἰῶνας. Ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχε διαλυθῆ. Αἱ ἀρχαῖαι ἑλληνικαὶ γῶραι διηρέθησαν εἰς χωριστὰς φεουδαλικὰς πολιτείας ἄνευ συναφείας πρὸς ἀλλήλας ἢ πρὸς τὴν πρωτεύουσαν, καὶ ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς κόσμος προσέλαβεν ὕψιν ποικιλίας καὶ ἔλλειψιν ἐνότητος, ἣτις ἐξηκολούθησε χαρακτηρίζουσα αὐτὸν μέχρι τῆς συμπληρώσεως τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως τῆς χώρας.]¹

1. Τὰ ἐν ἀγκύλαις ἔχονσι παραλειφθῆ ἐν τῇ ἀνατυπώσει.